

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W**

33e jaargang nr. 4

juli-aug. 2004

INHOUD

- Jos D'hollander: Clocke Roeland, een eeuwenoude geschiedenis (Vervolg en slot).	206
- Hermann Van Duyse: Inventaire Archéologique: Toortshouder van de Houtzagers.	223
- Luc Devriese: De mythische keizerlijke Ottogracht en de zeer reële burggrafelijke Schipgracht. Deel 1.	224
- Pierre Kluyskens: Chateaubriand.	241
- Erik Dekeyser: De familie Mast van de Vrije Schippersnering en de Vrije Nering der Wijnschroders van Gent (vervolg).	245
- Hugo Collumbien: Gentse Memoriedagen: 6 en 7 Juli.	255
- T. Poffijn-Bossaert: Herinneringen van nen echte Strop.	260
- W.L. Braekman: Devotie tot Sint-Fiacre in de abdij Groenenbriel te Gent.	262
- Lodewijk De Vriese: De Gentsche Guinguetten.	264
- Bibliografie.	267
- Lezers schrijven ons.	269
- Alfons Van Werveke: Oudheidkundige kroniek: Een weinig gekend gewrocht van Laurent Delvaux.	270

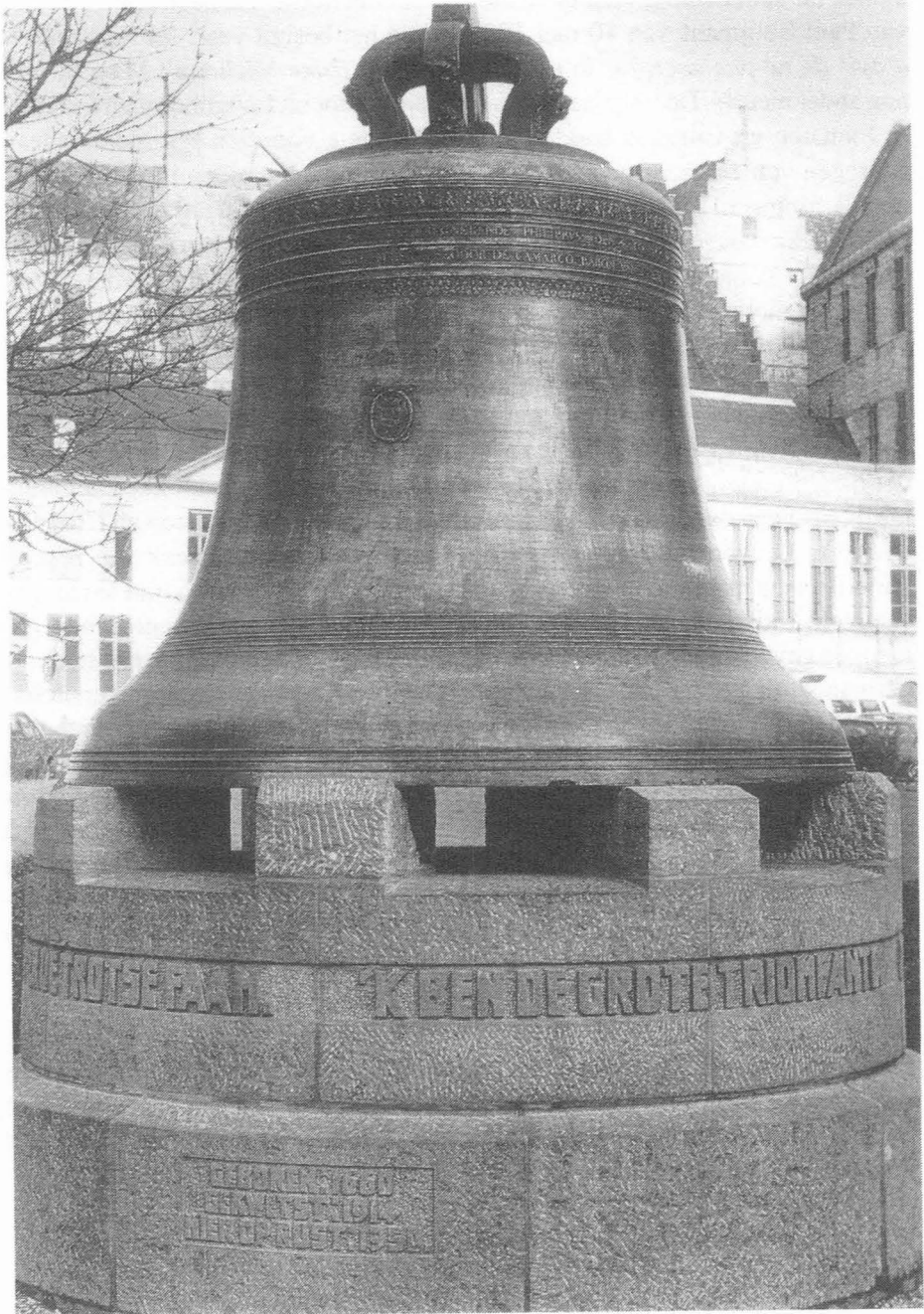
CLOCKE ROELAND, EEN EEUWENOUE GESCHIEDENIS (vervolg en slot)

Bedreigingen voor Hemony's Clocke Roeland in 1916

Tijdens de 'Grote Oorlog' '14-'18, werden de meeste beiaarden erg beschadigd door oorlogsgeweld. De beiaarden van Ieper, Nieuwpoort, Diksmuide, Oostende, Roeselare, Izegem, Wingene, Torhout, Leuven (stadsbeiaard, universiteitsbibliotheek) en Dendermonde werden volledig vernield door bombardementen of beschietingen. De Gentse beiaard bleef bespaard van bombardementen, maar de Duitsers deinsden er niet voor terug zoals alle vorige bezetters om het klokkenbrons op te eisen. De vrees was niet ongegrond dat zelfs de klokken van onze Hemonybeiaard zouden worden afgevoerd. Dit blijkt uit een manuscript van Alfons Van Werveke dat vermoedelijk dateert van 1916: *'Beiaards behooren tot de eigenaardige dingen, die een vreemdeling moet horen en zien om zich een juist denkbeeld te vormen van de kunst in Vlaanderen. Ze zijn op het gebied van de muziek, wat de kleur is in onze schilderkunst: ze kenmerken de Vlaamsche kunst. (...) Wij vertrouwen dan ook dat de Duitse overheid, op de hoogte gebracht van de grote historische en kunstwaarde onzer beiaard, er niet aan denken zal ze te vernietigen'* (19). Het is een wonder te noemen dat de Duitsers de zes ton brons van de onbruikbare (gebarsten) Clocke Roeland onaangeroerd lieten, terwijl ze zelfs nog in 1918 het koper van de belfortkap haalden

Roeland overleeft ook interbellum

Op 7 februari 1929 dienen Louis Meire en Robert Dierick een voorstel in tot restauratie van de beiaard, inclusief de drie triomfanten. Vier dagen later nodigde het schepencollege Paul Bergmans, voorzitter van de 'Commissie der monumenten en stadszichten', uit om een onderzoek in te stellen voor de restauratie van de beiaard en de drie triomfanten. Dit nieuws kwam op minder dan geen tijd aan de oren van Omer Michaux, gieter van de 12 Gentse beiaardklokjes in 1913. In zijn brief van 27 maart 1929 trachtte hij het schepencollege voor zich te winnen om de gebarsten Roeland te mogen hergieten. Maar Michaux rekende zonder conservator Alfons Van Werveke en zonder Paul Bergmans. In zijn brief van 2 mei 1929 schreef conservator Van Werveke een vernietigend rapport over de Leuvense klokkengieter: *'...A mon avis M. Michaux n'est pas capable de nous rendre notre belle cloche d'avant 1914: ni l'alliage exact, ni la belle forme, ni l'achevé, et surtout pas la belle sonorité et le ton exact'*. Reeds twee jaar vroeger had de stad geweigerd hem een certificaat te bezorgen dat hij vroeg over zijn werkzaamheden aan de beiaard in 1913. Het certificaat moest

The Liberty Bell is a symbol of freedom and democracy. It was cast in 1752 and is one of the most famous objects in the United States. The bell is located in Independence Park in Philadelphia, Pennsylvania. It is a symbol of the American Revolution and the founding of the United States. The bell is a reminder of the struggles and sacrifices of the American people in the pursuit of freedom and democracy.

dienen als aanbeveling voor de Brusselse administratie. Na het negatief advies van Paul Bergmans van 10 mei 1929, stond het besluit vast: *'Le Collège est d'avis de ne pas accepter la proposition de la firme Michaux'*. Maar er was nog ander nieuws. De Engelse klokkengieters Taylor uit Loughborough en Gillet & Johnston uit Croydon hadden enkele decennia voordien een mooi cadeau gekregen van een zeer geleerd en geobsedeerd campanoloog uit Sussex, kannik Simpson. Zij kregen de resultaten in handen van zijn jaren wetenschappelijk onderzoek, en dat was niet minder dan de **herontdekking van de stemkunst**. Het voorspelde een nieuwe bloei voor de Engelse gieterijen die onverwacht het monopolie in handen kregen van perfect gestemde klokken. De gevolgen bleven niet uit. Kort na W.O.I veroverden zij probleemloos de markt van protectionistisch Nederland. Amerika zou spoedig volgen. In België trachtte Denyn de Engelse vloedgolf tegen te houden met zijn plannen om een *Nationale Klokkengieterij* op te richten (20) maar het onderling wantrouwen van de betrokken gieters en het ontbreken van de know-how van klokkenstemmen maakten er een doodgeboren kind van. In 1928 goot Cyril Johnston uit Croydon de zware Leuvense universiteitsbeiaard, een vorstelijk geschenk van zestien Amerikaanse ingenieursverenigingen als een *in memoriam* aan hun leden, gesneuveld tijdens de eerste wereldoorlog (21). Denyn inaugureerde met gemengde gevoelens de memorialbeiaard. Zijn leerling, de Amerikaanse studentgermanist uit Springfield, Arthur Lynds Bigelow, werd meteen universiteitsbeiaardier. Taylor alleen al leverde na W.O. I niet minder dan 11 zuivergestemde beiaarden aan Nederland en dat wisten ze bij ons. Daarop zette Alfons Van Werveke de deur met voorbehoud op een kier voor de Engelse gieter: *'Je propose donc d'inviter la maison Taylor à examiner la question de la refonte et à vous faire des propositions'*. Ook stadsbeiaardier Robert Dierick zag het bij Taylor wel zitten. Maar de praktijk leert dat de stedelijke administratieve molen steeds zeer langzaam draait en dat heeft niet altijd negatieve kanten. De belfortcommissie had er in het begin van de 20ste eeuw zes jaar over gedaan vooraleer het belfort aan te pakken, een idee dat nochtans toèn reeds een decennium oud was. Met Clocke Roeland werden evenveel voorstellen onderzocht, gewikt en gewogen, en zonder dat men het wist, zat men midden in de grote crisis van de jaren '30. Het betekende sowieso uitstel van een executie die er nooit zou komen! W.O. II naderde met rasse schreden en deze keer zou er niet minder dan 45.000 ton brons vloeien naar de Duitse smeltovens...

Wie met klokken schiet, wint de oorlog niet: Clocke Roeland opnieuw bedreigd

Reeds van bij de aanvang van de Tweede Wereldoorlog werden alle klokken geteld. Na de Duitse inval in Rusland op 22 juni 1941 werd de vraag naar metalen door de Reichsstelle für Eisen und Metalle te Berlijn acuut en begin juli

1941 viel het opeisingsbevel van onze klokken. Het Belgisch episcopaat wist echter dit bevel door een brief van 29 juli 1941, gericht aan generaal Alexander von Falkenhausen, militair gouverneur van België en Noord-Frankrijk, door allerlei argumenten en verdragingsmanoeuvres met 15 maanden af te remmen. In de winter van 1943 nam de oorlog echter een cruciale wending in het nadeel van Nazi-Duitsland: de Duitsers verloren de Slag om Stalingrad, de kopervoorraden in de wapenfabrieken slonken zienderogen en Generaal Doenitz eiste al het koper op voor zijn noodlijdende oorlogsvloot. Op 12 februari 1943 was er geen ontkomen meer aan, en hun hoge nood aan brons zou ten koste gaan van ruim 170.000 klokken uit de bezette gebieden (22). Om al te veel willekeurigheden tegen te gaan, richtte het Ministerie van Onderwijs een 'Commissie voor het behoud van de klokken- Commission pour la sauvegarde des cloches' op (23). Haar hoofdopdracht bestond erin alle klokken van België in kaart te brengen en ze nauwkeurig te beschrijven (afmeting, gewicht, gietjaar, gieter, plaats). De commissie moest onderhandelingen aanknopen met dr. Rosemann, professor kunstgeschiedenis aan de universiteit van Darmstadt, die belast werd met de klokkenopeising in België. Ze voorzag alle klokken van een identificatienummer en bracht ze onder in vier categorieën:

- A - klokken gegoten na 1850
- B - klokken gegoten tussen 1790 en 1850
- C - klokken gegoten tussen 1700 en 1790
- D - klokken gegoten vòòr 1700

Gebarsten of beschadigde klokken kwamen niet in aanmerking voor bescherming, een maatregel die een rechtstreekse bedreiging betekende voor de Gentse Roeland. De herkomst van de klokken werd per provincie aangeduid met een Romeins cijfer. Elke klok kreeg een kengetal (een individueel nummer met Arabisch cijfer) waarin alle gegevens over de klok terug te vinden waren: gemeente, klokkentoren, eigennaam van de klok, hoogte, diameter, gewicht, jaartal, gieter, en waar nodig nog bijkomende gegevens. Dit was niet alleen nuttig voor de geschiedschrijving, maar het betekende vooral een serieus verdragingsmanoeuver en de mogelijkheid om sommige klokken tweemaal in te schrijven, te antidateren of bij een beiaard te voegen, wat telkens de redding betekende van de betrokken klok. Alle klokken werden geïdentificeerd. Bijvoorbeeld een klok met kenmerk A II,130 kwam in aanmerking voor *Abfuhr* (A). Het Romeinse cijfer II betekende dat ze afkomstig was uit de provincie Oost-Vlaanderen. Het kengetal 130 had betrekking op een luidklok van de Sint-Pieterskerk in Gent en kreeg bijkomende identificatie: diameter 1,20m, hoogte 1m, gewicht 1.400 kg, gietjaar 1937, gieter Marcel Michiels. Afgezien van een aantal domme vergissingen bleven de klokken van vóór 1790 in principe gespaard. Alle weggehaalde klokken werden door de fotografische dienst van het Jubelpark vastgelegd wat resulteerde in een verzameling van ca. 5.000 clichés voor bijna 4.000

verschillende klokken (24). Vanaf half april 1943 tot eind juli 1944 werkte Nicolas Van Campenhout, een ondernemer uit Machelen bij Vilvoorde, aan zijn systematische ontmanteling van duizenden klokken.

Gebarsten Roeland ontsnapt als ‘muziekinstrument’ in 1943 aan de Duitse smeltovens

De controlelijst van de Duitsers steunde op de inventaris van de Commissie voor het behoud van de klokken: *Provinz Ostflandern - OFK 570 Gent - Kirche - Grösse (Durchmesser, Höhe) - Jahreszahl und Name - Gewicht - Klass. Nr.* (identificatienummer) - *Datum Abnehm.* Per toren mocht er één zeer lichte of één historische klok blijven hangen. Dit had als gevolg dat er ook klokken uit verschillende torens werden verwisseld. Na de oorlog kwamen ze echter aan de hand van de achtergebleven lijsten terug op hun oorspronkelijke plaats terecht. Zo verwisselden zeven Gentse klokken - waaronder vier uit de 18de eeuw - van toren. De Mariaklok (251 kg) van Joris Du Mery uit de Sint-Niklaaskerk werd luidklok in Sint-Petrus en Pauluskerk in Evergem. De luidklok van 178 kg van Du Mery uit de Sint-Niklaaskerk verhuisde naar de parochiekerk van Waterland-Oudemans. De luidklok van 260 kg van Joris Du Mery uit de Begijnhofkerk Sint-Elisabeth verhuisde naar Sint-Martinus in Gent waar de drie zware luidklokken werden weggehaald. Een andere luidklok (139 kg) van Joris Du Mery uit hetzelfde Begijnhof werd luidklok van Sint-Lambertus te Poeke. In Sint-Jan-Baptist bleef een van de drie naamloze ‘*Ersatz*’ klokken hangen. De ‘*Ersatz*’ klok van 605 kg werd luidklok van de Sint-Martinus in Lovendegem, en de derde luidklok (470 kg) werd luidklok van de Sint-Christoffelparochie van Evergem. De luidklok (230 kg) van de Sint-Stephanuskerk werd luidklok van O.L.Vrouw van Lourdes te Oostakker. Al de overige Gentse klokken die na 1790 gegoten waren, gingen onherroepelijk op transport naar Hamburg. Eenentwintig Gentse klokkentorens werden ontmanteld. Op één klok na - de sterk beschadigde Severinus Van Aerschodtklok uit 1883 van de Gentse Sint-Jozefkerk - kwam er na de oorlog geen enkele van de 346 zware luidklokken uit de provincie Oost-Vlaanderen terug.

De beiaarden zouden hetzelfde lot ondergaan, ware het niet dat de voorzitter van de beiaardschool, dr. Jur. Henry De Coster, en zijn secretaris historicus Prosper Verheyden, begin maart 1943 met muzikale argumenten naar de Militär Verwaltung Departement ‘Kunstschutz’ stapten. Na hun onderhoud met het hoofd van het Departement, dr. Köhn, wisten ze alle beiaardklokken als muziekinstrumenten te laten klasseren. Een beetje vergelijkbaar met de argumentatie die Van Hulst tijdens de Franse Revolutie (met succes) aanvoerde. Door deze maatregel werden ook de twee Gentse Hemonybeiaarden weer gered, alhoewel er ook klokken tussen hingen die na 1850 waren gegoten. **De Commissie voor het behoud van de klokken had echter ook de gebarsten Clocke**

Roeland op de klokkenlijst gezet als muziekinstrument. Van Campenhout, blijkbaar onwetend van haar barst, liet ze onaangeroerd. In 1948 geschiedde echter het ongelooflijke. Clocke Roeland werd in volle feestroes van de Gentse Feesten door een goedbedoeld maar slecht opgesteld contract ernstiger bedreigd dan ooit tevoren. De desastreuze klokkenroof die tijdens W.O.II het luidklokkenbestand in Vlaanderen tot nog slechts 30% had herleid, legde een ongekende volksgebondenheid voor ons klokkenpatrimonim open en bloot. Ook tijdens de mega-actie van 1948 ten bate van Clocke Roeland, op touw gezet door het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent, werd deze volksgebondenheid terug actueel. Die volkstoelooop en volkse moties rond de Gentse Clocke zouden zich in 2003 herhalen.

Miskleun contract in 1948 en spectaculaire redding Clocke Roeland door de bevolking

Een mens is meer dan een stel hersenen. Bezingen de Gentenaren niet reeds generaties lang hun Clocke Roeland ? Was de Gentse clocke, onttrokken aan de wraak van Keizer Karel, en opgevolgd door de zwaarste klok van Meester Pieter Hemony, ook geen symbool van vrijheid? Uit deze emotionele en talrijke andere beweegredenen vatte het (K)oninklijk (V)erbond der (G)ebuurte-(D)ekenijen van de stad Gent het plan op, om Roeland terug te laten klinken over de Arteveldestad. In het januari-nummer van 1948 van *Onze Dekenijen* werd een oproep gedaan voor het vormen van een actiecomité ROELAND met de beschrijving van de kunstvoorwerpen die verkocht zouden worden ten bate van het Fonds Klokke Roeland. In het nummer van maart werden de inschrijvingslijsten bekend gemaakt en verscheen een artikel over Roeland naar (wijlen) A. Van Werveke. Opperdeken Aelterman, in 1946 teruggekeerd uit het concentratiekamp, beloofde het derde jaar na de bevrijding van Gent aan burgemeester Claeyns dat de vrijheidsstem van Clocke Roeland vóór eind 1948 terug zou weerklinken over Gent. Het K.V.G.D. van de stad Gent verbond zichzelf ertoe in een edel gebaar, fondsen te verzamelen om een nieuwe Roeland te laten gieten, maar tegelijk de fameuze 17de eeuwse banklok als een van de meest emotioneel geladen monumenten van Gent te behouden. Een voorstel dat boekdelen spreekt. Hij beloofde een bedrag te storten in de stadskas van 624.220 BEF., berekend voor het behoud van de Hemonyklok, het aankopen van nieuwe klokkenspijs en voor het herstel van de eikenhouten klokkenstoel. De betrokken partijen zetten enthousiast met één pennetrek hun handtekening onder dit historisch contract. Dit gedurfd grootschalig project vroeg maanden voorbereidingswerk. De Gentenaren zagen het wel zitten, en met een campagne die elke verbeelding tart, werden omhalingen op touw gezet via de verschillende dekenijen, verenigingen, scholen, omhalingen van huis tot huis en nog veel meer. Drie werken werden te koop aangeboden: een prentkaart met de

afbeelding van 'De kleppende Roeland' van beeldhouwer Cyriel Couvreur uit 1916, geïnspireerd op de slag aan de Rekelingenbrug te Deinze in 1325, een houtsnede (in twee formaten) van Paul Eeckhout, conservator Schone Kunsten, met een afbeelding van de 'Roeland van 1948' terwijl ze wordt binnengehaald in het belfort, zoiets moest wel tot de verbeelding spreken. Tenslotte, een bronzen miniatuurklok op eiken stoel. De actie werd geafficheerd met een lay-out van J. Van Driessche met als slagzin: *GEDENK UW ROEMRIJK VERLEDEN, KLOKKE ROELAND, DE ZIEL VAN 'T GENTSE BELFORT, MOET WEDEROM LUIDEN!* Enthousiasme alom. Het begin van de actie verliep zeer vlot. De gedenkprenten en voorwerpen verkochten als zoete broodjes. Na amper drie maanden had men reeds ruim 300.000 BEF in kas, maar de duur van de campagne bleek verkeerd ingeschat. Die was pas effectief kunnen starten op 1 april 1948 en het enorm bedrag moest contractueel vóór 11 november 1948 worden gestort. Ook de Gentse Feesten stonden in het teken van Roeland. Grote spelbreker werd de zomervacantie die de omhaling op een laag pitje zette. Nog 192.000 BEF. was er op te halen, een gigantisch bedrag voor een bedelpraktijk die begon te kreunen met nog slechts een paar maand voor de eindstreep. Het behoud van Clocke Roeland van Hemony kwam zienderogen in het gedrang en midden in het verlof barstte een pennenveldslag los (25). Er werden dringende oproepen gedaan op alle niveaus om de Grote Triomfante te redden. Ook de 'V(ereniging) der H(andelaars) in O(udheden) en T(weedehandsvoorwerpen)', kortweg de V.H.O.T., een Monumentenzorg avant la lettre begon nattigheid te voelen (26). Ze wist zich met haar oproep van 10 juli, gericht aan het K.V.G.D., te profileren, en riep op om Clocke Roeland niet uit handen te geven. Reeds op 12 juli volgde een tweede oproep: '*Wij dringen er op aan om de klok te besparen*'. Het Koninklijk Verbond dat echter alles op alles had gezet voor het behoud van Clocke Roeland, was zich op dat ogenblik bewust van haar quasi onmogelijke opdracht, en trachtte de Hogere Overheid te sensibiliseren voor haar plan. Op 14 juli deelde ze haar grote bekommernis mee: '*alleen Hogere Instanties zijn nog bevoegd om niet over te gaan tot hersmelting van de klok. Alleen wanneer er binnen de 4 maanden 192.000 Fr extra wordt ter hand gesteld is ze nog te redden. Het is uiterst dringend, gezien de voorbereidende werken die reeds gestart zijn*' (27).

- K.V.G.D. 10 augustus: '*Indien per omgaande geen borgstelling van 192.000 Fr wordt verzekerd wordt de Roeland eerstdaags weggehaald.*
- 14 augustus: tussenkomsst wordt gevraagd van de Minister van Schone Kunsten.
- 15 augustus: er wordt een smeekbief gericht aan graaf Carton de Wiart, voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten om overmacht in te roepen.
- 18 augustus: Clocke Roeland wordt uit haar stoel gelicht
- 18 augustus: tegelijk vertrekt een *spoedbericht* naar de conservator van de

Koninklijke Musea voor Kunst & Geschiedenis te Brussel. De V.H.O.T. vraagt een tegenbevel om de klok af te voeren.

• 20 augustus: de Directeur-Generaal van het Ministerie van Openbaar Onderwijs bericht dat de brief van 18 augustus is overgemaakt aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten, maar de Commissievoorzitter graaf Carton de Wiart (de man die de vernederlandsing van de R.U.G 'un crime contre l'esprit' noemde) had blijkbaar geen oren naar de betrachting van de Gentenaren. Hij deed alsof zijn neus bloedde en antwoordde niet eens. De vicieuze cirkel waarin onwil als een adder onder de oppervlakte schuilt, was bereikt.

Ontmoediging sloeg toe en men zag af van verdere briefwisseling. Organisatoren en veldwerkers zaten in zak en as, de versmelting van de triomfante leek onafwendbaar. Op 18 augustus haalde Michiels de klok naar beneden. Op 21 augustus was het zover: hij bracht zijn takelwagen tegen de hoofdingang van het belfort waarrond het volk zich verdrong. De spanning was te snijden want de Duitse klokkenroof zat nog kersvers in ieders geheugen. Gent beleefde opnieuw een oorlogstoestand. De 'oude wrokke' kwam boven zoals iemand dichtte onder de naam Jozuch:

*Smeed donders in uw clocke
En klept het Roelandslied,
Ontboezem d'oude wrokke
En Gent weet wat 't bediedt.*

Toen de klok werd vastgesnoerd op de wagen, dook plots iemand op uit het volk, een man die onbekend wenste te blijven. Hij verklaarde aan Michiels bereid te zijn het resterende geld voor te schieten! Een zeldzaam ogenblik met een zeer lange voorgeschiedenis. Noch de minister van Schone Kunsten, noch de voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten, noch de conservator van de Koninklijke Musea of de directeur-generaal van het Ministerie van Onderwijs, maar de 'vox populi' velde hier uiteindelijk het vonnis. Het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen kon zijn actie, gedragen door alle lagen van bevolking, met gerust gemoed verderzetten. Aan inspiratie ontbrak het zeker niet. Reeds op 22 augustus werd een 'Duivenvlucht Klokke Roeland' georganiseerd met als hoofdprijs 'Klokke Roeland'. Ook de stand 'Klokke Roeland' op de Derde Internationale Jaarbeurs te Gent kende groot succes. Intussen moest de edele geldschietter zijn voorschot wel recupereren via een eigen inschrijvingslijst voor de redding van de Triomfante. Zo liepen er twee soorten inschrijvingslijsten rond: een van de Gebuurtedekenijen en een van de man die het nog verschuldigde bedrag had voorgeschoten. Beide klokken - de nieuwe, en die van Hemony - zijn dus echte 'volkseigendommen'. De namen van de milde schenkers werden opgetekend in een gulden boek dat bewaard wordt achter een bronzen gedenkplaat, die in het Secreet werd ingemetseld. De gedenkplaat, ontworpen door beeldhouwer Jan Anteunis, is versierd met allerlei symbolen. Boven-

aan staat het schild met een klauwende leeuw. Aan de linkerkant een medaillon met de Maagd van Gent, en aan de rechterkant een medaillon met een vogel die uit zijn as verrijst, getiteld 'RESURGAM'. Onder het schild van de leeuw staat de datum 7 - 5 - 1949. Daaronder de tekst

DIT BRONS BESCHERMT DE NAMEN DER
GOEDE LIE'N, DIE, BIJ DEN OPROEP DER
GEBUURTEDEKENIJEN VOOR DE NIEUWE
ROELAND HUN PENNING SCHONKEN

Op 14 november 1948 greep onder massale belangstelling de blijde intrede plaats van de nieuwe klok. Toch betekende de spectaculaire redding van 17de eeuwse triomfante allerminst het einde van haar geschiedenis. Integendeel. Het lot nam nog een andere onwaarschijnlijk wending.

Marcel Michiels Jr., schepper van de nieuwe Roeland (1948): een kennis-making

Het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen deed een beroep op de architect Valentin Vaerwijck om het randschrift en de ornamenten van de nieuwe klok uit te tekenen. Vaerwijck had in 1912 ook reeds enkele schetsen gemaakt van de klokken. Cruciaal in gans deze onderneming werd uiteraard het vakmanschap van Marcel Michiels Jr. en die goot een perfecte klok. Reden genoeg om kennis te maken met de klokkengieter ervan. Marcel Michiels Jr. (1898-1962) was de kleinzoon van de Mechelse klokkengieter Edward Michiels die een gieterij had op de Graanmarkt, 6, te Mechelen. Dit is de plaats waar vandaag diens achterkleinneef Luc Michiels torenuurwerken vervaardigt, wat een bezoek overwaard is. Marcel Michiels Sr. vestigde zich in 1895 in Doornik waar hij de riant gieterij van Paul Drouot (neef van de Franse generaal Drouot, beroemd veldheer van Napoleon) overnam. Zijn zoon Marcel volgde hem op als klokkengieter in dezelfde gieterij en associeerde zich van 1928 tot 1932 met Felix Van Aerschodt te Leuven. Marcel Michiels Jr. goot niet minder dan 1.124 klokken voor ons land, waaronder in 1952 ook een Pythagorees gestemde beiaard (28). De nieuwe triomfklok werd een van zijn meest sonore klokken. Ze werd gegoten op woensdag 3 november 1948 te 16.30u en weegt 6.200 kg. Haar naam: Roeland. Ze heeft een hoogte van 2,15m en een doorsnede van 2,133m. Op 14 november werd ze plechtig ingehuldigd, en op 7 mei 1949 luidde ze voor het eerst. Voor het randschrift verwijzen we naar de bijlage II. Schepen Jos Vermeulen schreef naar aanleiding van de inluiding van de derde Roeland op 7 mei 1949 het vers:

*Klokke Roeland, die herboren
Hoog in onze toren hangt,
Ach, wat hebben, uitverkoren*

Aankomst in 1948 van de nieuwe Roeland van Marcel Michiels.

*Klok, wij naar Uw komst verlangd!
Al die jaren, lange jaren
Dat ze zijn u kwijt geweest
Voelden zich de Gentenaren
als verloren en verweesd ...”*

Roeland protesteerde tegen onaangepast elektrisch luiden

Is de redding van de Clocke Roeland te danken aan het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent, dan heeft ze haar hartslag teruggekregen van de Gentse Beiaardkring Clocke Roeland. Deze vereniging zag haar grootste betrachting in vervulling gaan en dat was: Clocke Roeland die in 1914 gearsten was, opnieuw tot leven te brengen.

De oorzaak van de barst was vermoedelijk te zoeken in de ruwe kracht van een onaangepaste elektrische luidbeweging. De normen die men vandaag hanteert voor elektrisch luiden, waren in 1914 gewoon onbestaande. Hetzelfde gebeurde bij de basklok van de Dom van Keulen, de basklok van de Dom van Erfurt en vele andere historische klokken. Klokkenluiders die de luidtechniek onder de knie hebben lopen er vandaag niet bij bosjes. Toch zijn er hier en daar klokkenluidersgilden actief die deze techniek perfect (leren) beheersen en het manueel klokkenluiden in ere houden (bijvoorbeeld in Roeselare, Dordrecht, Utrecht, Praag ...). Ook de Gentse Beiaardkring Clocke Roeland maakt zich klaar om na de heraanleg van het E. Braunplein te starten met een Gentse klokkenluidersgilde. Een brug naar het verleden kan even opwindend zijn als die naar de toekomst. Anderzijds staat de technologie voor een manier van klokkenluiden die men tot voor kort niet voor mogelijk hield. Dergelijke technologie werd ontwikkeld door de Vlaamse Firma Clock-o-Matic uit Holsbeek.

‘Movotron’, een geroutineerd klokkenluider met digitale sensor

In 1990 ontwikkelde dit Vlaamse beiaardconstructiebedrijf een elektronische luidinstallatie die stap voor stap resulteerde in de nu wereldwijd gekende *Movotron*. De ‘*Movotron*’ (movere & electron) is dus geen klokkenluider van Russische afkomst, maar een elektronisch stuursysteem dat een digitale sensor bezit, die iedere hoek van de klokkenbeweging registreert en meedeelt aan de microcontroller. Wat is er bijzonder aan dit systeem? De microcontroller berekent de toegevoegde energie van elke individuele klokkenopzwaai en corrigeert ze. Met andere woorden, de microcontroller ‘luistert’ naar de aanslag zoals dat vorige eeuwen door een geroutineerd klokkenluider gebeurde, denkt na en stuurt dan individueel elke luidbeweging van de klok bij. Hierdoor staat het opstarten van het klokkenluiden, het geleidelijk op gang brengen naar de juiste luidhoogte zowel als het geleidelijk afremmen van de klokbeweging, minutieus en onfeil-

baar onder controle. Het stuursysteem doseert permanent elke fase van de klepelslag. De Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen erkent de preventieve kwaliteiten van deze elektronische luidmachine waarop een patent werd genomen. De *Movotron* werd intussen met vlag en wimpel ingehaald in Europa, Australië, Nieuw-Zeeland en Japan. Dit systeem blijkt effectief voor eeuwenoude klokken van levensbelang te zijn. Zo 'beschermt' de *Movotron* sedert zijn toepassing, de 18de eeuwse luidklokken van 'La Giralda', de kathedraal van Sevilla. Ook de luidinstallatie van de beroemde 11.450 kg wegende Gloriosa-Glocke uit 1497 in de Dom van Erfurt werd uitgerust met de *Movotron* nadat de gebarsten klok was gerestaureerd.

De 'klok van het plein' - Clocke Roeland - kreeg haar stem terug

Toen de Utrechtse campanoloog Sjoerd van Geuns in 1993 een van onze vrijdagse beiaardaudities bijwoonde, gingen onze gesprekken onder meer over 'de klok van het plein, met een wel zeer belangrijke cultuurhistorische waarde voor Gent'. Nog dezelfde week mochten we een gedocumenteerd schrijven ontvangen over de Beierse Firma Lachenmeyer uit Nördlingen, die zich reeds jaren alleen toelegt op het herstellen van gebarsten historische klokken. Met het vakblad *VDI Nachrichten* op tafel, waarin de restauratie van de beroemde 15de eeuwse Gloriosa uit de Dom van Erfurt, en de Sankt Peterglocke uit de Dom van Keulen beschreven stond, ging een nieuwe vrijwel onbekende wereld open: die van een gesofistikeerde technologische aanpak met grote garantie voor het behoud van de oude klok. De teerling was geworpen. Tenminste, voor onszelf. De stedelijke, provinciale en federale overheid moesten nog gesensibiliseerd worden voor de restauratie van Clocke Roeland (29). Dat door deze 'ontdekking' ook de monumentale clocke van Pieter Hemony - de zwijgende grote triomfante van Gent - haar oorspronkelijke stem kon terugkrijgen, klonk bijna surrealistisch. Het gaf een kik die nazinderde. De geestdrift belandde in de Gentse Beiaardvereniging Clocke Roeland, toen geleid door Jacques Redel. Een week later lag het ter tafel op het Schepencollege. De sensibilisatie van het project 'Roeland' kreeg onmiddellijk een politiek draagvlak. De klassieke 'lange wachttijd' was gekend maar bijkomstig. De Rijksdienst Monumentenzorg droeg 60% van de kosten op voorwaarde dat de klok opnieuw in het belfort zou terecht komen. De betoelaging van de Provincie Oost-Vlaanderen bedroeg 20%. Het is bijna een eeuw geleden dat ze voor het laatst over de Arteveldestad klonk. De Koninklijke Eijsbouts uit Nederland die in 1950 de middentoonstemming van Hemony herontdekte, was de aangewezen firma om de klok zonodig te herstemmen in de stemming van haar 17de eeuwse gieter. Intussen bleek dat ook Eysbouts (die de klokken van de Giralda had gerestaureerd) de know-how bezat van restauratie van historische klokken. De gieterij kreeg in 2002 de opdracht toevertrouwd. Klap op de vuurpijl: herstemmen (waarvoor de keuze op

de Hemony'specialist viel) bleek helemaal niet nodig! Met deze coup de théâtre van Hemony's wereldbepaalde klok, kreeg het Eeuwfeest van het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent meteen een extra dimensie. De hergeboorte van de banklok kan voor de Gentse Beiaardkring 'Clocke Roeland' zonder enige terughoudendheid een mijlpaal in haar werking worden genoemd.

Van klokkensmelter tot klokkenchirurg: middeleeuwse ambachtelijkheid gekoppeld aan hedendaagse technologie

Een sonore klok gieten is voor weinigen weggelegd. Een gebarsten klok opnieuw doen klinken, was vroeger quasi onmogelijk en is ambachtelijk van een totaal andere orde dan een klok gieten. Het steunt op drie gronden: empirische ondervinding, ambachtelijke kennis, en technologische research. In de vorige eeuwen trachtte men dit op te lossen door het 'oplappen' van klokken of door ze te lassen zoals ander metaal, maar dit leidde tot niets (30) tenzij men preventief optrad bij een zeer beperkte en gunstig gelegen barst. Was hergieten vroeger de gebruikelijke regel, vandaag is het restaureren het sleutelwoord.

Hoe gaat de restaurateur tewerk? Omdat het nieuw materiaal precies dezelfde eigenschappen moet bezitten als de te lassen klok, maakt men vooraf een nauwkeurige analyse van het moederbrons. Dan wordt de klok ingestreken met rode chemicaliën, schoongemaakt en ingewreven met een wit poeder, zodat de scheur die de chemicaliën opnam, zichtbaar wordt. Vervolgens maakt men een afgietsel van het gedeelte dat moet gelast worden, zodat men een beeld krijgt van de te maken gietgleuf. Alhoewel men spreekt over een las-operatie, gaat deze operatie ambachtelijk veel verder dan om het even welk ander laswerk. Dat gebeurde dus met Clocke Roeland.

De klok werd omzwachteld met keramische thermokoppels (repen aaneengehechte keramieke plaatjes die zich plooiën gelijk de hechtsels van een maliënkolder). Ze warmden het volledige kloklichaam zeer gelijkmatig en – om materiaalspanning te vermijden – uiterst langzaam op tot een temperatuur van maximaal 500°C, gevolgd en gestuurd via een controlescherm. Op de klok was een dik isolatiepak aangebracht dat het mogelijk maakte de klok te benaderen voor de bewerking van het brons. Het houdt ook te snelle afkoeling tegen. Alleen boven het herstelgebied, waarin een gleuf was uitgesneden, werd een minimale opening voorzien. In deze gleuf werd het gesmolten brons plaatse-lijk onder een temperatuur van 1100°C quasi druppelsgewijze aangebracht. Het toegevoegde brons kon op deze manier één geheel gaan vormen met het moederbrons van de gloeiende klok. De ornamenten waarover de barst liep, werden reeds tijdens het nagloeien gereconstrueerd. De afkoeling gebeurde even langzaam en even gecontroleerd als het opwarmen. Daarna begon het ciseleerwerk – de schoonmaak – van het gelaste gedeelte. De gevolgen van deze

delicate operatie waren opmerkelijk. De klok kreeg haar oorspronkelijke kwaliteiten terug alsof ze pas gegoten was. Met andere woorden ze kreeg haar oorspronkelijke stem terug, ze werd 'herboren'. Op 11 september 2002 stelden we in de gieterij vast dat de Grote Triomfante destijds door Hemony prachtig strak was uitgedraaid. In haar onderlip werd wat geschraapt op vier tegenover elkaarliggende plaatsen. Dergelijke werkwijze zou volgens de adviseur niet van Hemony zijn en heeft bovendien geen invloed op de boventonen. Hemony's transportabel stemmateriaal gaf een ander resultaat dan wat lichte hakkerij, aldus de Nederlandse adviseur Arie Abbenes. Samen met de Nederlandse experts en de directeur Monumentenzorg Geert Van Doorne, moesten we erkennen dat de ongewoon prachtige klok een toonbeeld was van gietkunst.

Het tweede luik - zowat het cruciaalste - was de 'gewraakte' stemming. Toen we op 20 januari 2003 de klok (die niemand onder ons ooit had gehoord) gingen beluisteren, was de spanning net vóór de eerste klokslag te snijden. Stonden we niet - zij het drie en een halve eeuw later - in het voetspoor van Balthazart Richard en Nicolaes Royer, oog in oog met Pieter Hemony's gewraakte klok om ze nu zelf te keuren? Toen de takelman de 100 kg zware klepel aanvoerde om tegen de slagring van Clocke Roeland te bonken, heerste een sacrale stilte in de gieterij. In onze geest lagen er slechts een paar seconden tussen de laatste slag van de klok in 1914 en de eerste slag in 2003. Met ingehouden adem beluisterden we de eerste zware gong die de Grote Triomfante deed zingen. De klok zinderde minutenlang na. We hoorden onmiddellijk dat de onbetaalde Roeland perfect klonk, en dachten aan het gekende gedicht van Rodenbach '*o bronzen lied ... prachtig weertoverend mij voor d'ogen... mijn ziel herkent het oude Gent ...*' Terwijl de klok uitzoemde liet Geert, de Gentse stadsbeiaardier, een CD-fragment horen van de Gentse beiaard in dezelfde toonaard. De klanken vulden elkaar harmonisch aan alsof de tijd had stilgestaan: de klok van Meester Pieter was perfect tot geruststelling van de drie Gentse beiaardiers. Wat we hoorden bevestigde ook de grafiek van de computer. Pieter Hemony heeft destijds alle boventonen van de Grote Triomfante onwaarschijnlijk perfect gestemd, '*hebbende de beste ende vuytterste hermonije*' zoals in zijn contract stond. Zijn eerherstel door de stadsmagistraat heeft hij nooit mogen beleven maar is inmiddels gebeurd.

'Onze "klokke" is terug': de actualiteit van Pasen 2003.

Een verslag van een bijzondere gebeurtenis

Op Pasen 2003 was de Gentse kuip bedolven onder een zon-overgoten volksfeest. Aanleiding tot de openbare feestelijkheden was de terugkeer van de 17de eeuwse Grote Triomfante in de stad: de Gentse trots was hersteld. Hemony's Roeland werd op een open wagen geplaatst met oplegger, versierd met bloemen en wimpels. Duizenden Gentenaren zorgden voor het triomfantelijk ont-

haal, georganiseerd door het jubilerende *Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent* m.m.v. de *Gentse Beiaardkring Clocke Roeland*. De Thebaanse trompetten openden de stoet waarin de Gentse Ghesellen opstapten. De Keizer Karelstichting, de Stroppendragers in tabbaart met koord herinnerden aan de confiscatie van Roeland. De dansgroep 'd' Oude Kapel' danste op muziek uit de tijd van Gentse poorter Pieter Hemony. Dat gebeurde – hoe zou het ook anders - op de tonen van een rollend klokkenspel, bespeeld door de beiaardier die hier deze volkse gebeurtenis beschrijft. Gentse bloemenprinsessen stapten mee in de optocht en deelden niet minder dan 4.000 'Hemony' klokjes uit (geen bronzen maar chocoladen klokjes). Het werd een quasi historische evocatie van de 17de eeuwse Clocke Roeland. Een weelde van vaandels van de Gentse verenigingen begeleidden de feestelijke herintrede van de klok. De secretaris van de Orde van de belleman, Gilbert Demarigo, deed gans het parcours af met een ruim 30 kg wegende klepel – de klepel van Roeland zelf weegt ca 100 kg meer. Achter de triomfklok stapten de Gentse burgemeester, schepenen, enkele ministers van de Vlaamse Regering (Clocke Roeland, zinnebeeld voor Vlaanderen), het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent met opperdeken Eli De Rijck en de vertegenwoordigers van talrijke Gentse Dekenijen, de Gentse Beiaardkring 'Clocke Roeland' die zijn vierde lustrum vierde, en talrijke Gentse Roelandfanaten. Onder de massale belangstellenden bevonden zich ere-secretaris van de Gentse Beiaardkring en onder meer auteur van het toneelstuk 'Meester Pieter' en gangmaker van het Paasluiden in Gent dr. Peter Schmidt, dr. Johan Decavele, directeur Culturele Zaken Stad Gent, Geert Van Doorne, directeur Monumentenzorg Stad Gent, André Capiteyn, directeur Stadsarchief Gent, de uitgever van dit werk, Arnold Eloy, en talrijke anderen. Stadsbeiaardier Geert D'hollander joeg met gloed de feestelijke sfeer nog de hoogte in op de Hemonybeiaard van het belfort. Toen de plechtigheid op 'het plein van de Gentse klok' - het Emile Braunplein – aanving, luidden alle klokken van de stad ter verwelkoming van Meester Pieters mooie klok. Een beter tijdstip dan Pasen was niet denkbaar. Op het officieel eerherstel van Pieter Hemony, uitgesproken door Schepenen van cultuur Sas van Rouveroj in zijn ludieke speech, volgde een warm applaus. Daarna liet de stadsbeiaardier de bekroonde Tune van Wio (muzikant bij the Portabells) horen. Toen burgemeester Frank Beke en de twee schepenen Daniël Termont (Feestelijkheden) en Sas van Rouveroj (Cultuur en Eerste Schepenen) na de speech van de minister van Binnenlandse Zaken Paul Van Grembergen, de klok even tot klinken brachten rolde het applaus over het plein en begonnen de Gentenaren uit volle borst spontaan het lied 'Klokke Roeland' aan te heffen. Tijdens dit hoogtepunt pinkten omstaanders links en rechts een traantje weg. Daarna volgde een geanimeerde receptie in de Pacificatiezaal van het stadhuis waar heel wat vragen werden gesteld over het vervolg van dit Gents klokken-

verhaal. Hoe breed het draagvlak van de Gentse Klokke is, bleek niet alleen op de dag zelf, maar ook uit de krantenkoppen van de dag daarop, zoals: *'Klokke Roeland terug onder de mensen'*, *'Onze "Klokke" is terug'*, *'Klokke Roeland staat er weer'*, *'Stoet brengt massa volk op de been'*, *'De perfecte klank van "Klokke Roeland"'*, *'Gent en zijn klokken, een kwestie van traditie'*. Na de plechtigheden werd er *'Klokke Roeland-jenever'* geschonken. *"'t Smaakt naar alcohol"*, vond Katelijne (zo heette ook de vrouw van Artevelde). In 2005 zal de banklok terug klinken in de beiaardstoel van het Gentse belfort, voortaan als beschermde klok. Wat meer is: de drie 17de eeuwse triomfanten van Pieter Hemony, de Roeland, de Filips en de Bertholf, zijn dan terug herenigd in het aloude belfort. Dat wordt muzikaal en symbolisch markant, en voor de Gentenaren, de toeristen en de muzikliefhebbers, bovendien een spectaculaire must.

Klokkenluiders in 17de eeuwse klederdracht op het Emiel Braunplein

De Gentse Beiaardkring bereidt ook de oprichting van een klokkenluidersgilde voor. Na ruim een halve eeuw wordt een luidbare en rijkversierde klok van Marcel Michiels geïntegreerd in de heraanleg van het Emiel Braunplein, *'het plein van de klok'* als symbool van de Gentse klokkengeschiedenis. De eerste vijf laureaten van de wedstrijd voor de heraanleg kunnen nu ook hun kwaliteiten bovenhalen voor de bouw van een klokkenstoel waarvoor ze alle gegevens gekregen hebben. Voorzitter van de Gentse beiaardkring Mark De Jode drukt het zeer gevat uit: *'Het volk heeft destijds die klok bekostigd, we geven ze aan het volk terug'*. Met de dynamische aanwezigheid van de Michielsklok krijgt het plein ook een spectaculaire meerwaarde. Zoals Innsbruck zijn *'Gouden Dakje'* heeft waarop de gouden trompetters het uur aankondigen, precies zoals in de tijd van Keizer Maximiliaan; zoals Praag zijn Astronomisch uurwerk heeft en Philadelphia zijn Liberty Bell die door tienduizenden per jaar wordt bezocht, **zo wordt de Gentse banklok een dynamisch spektakel met een enorme symboliek waarvan de geschiedenis vermoedelijk zelfs teruggaat tot 1047!**

Jos D'hollander
ere-stadsbeiaardier van Gent

NOTEN

(19) Manuscript van A. Van Werveke uit 1916 (of 1917). Cf ook Roeland Van de Walle in *'De Gentenaars en hun belfort'*, Gent, 1985, p. 93.

(20) D'hollander Jos *'Jef Denyn en een nationale klokkengieterij in Mechelen'*, in Historische Documenten, uit Archief Van Aerschodt Veltem Beisem, in VBV-MAGAZINE, 2 (1996), nr. 4, p. 3-13.

(21) Toen de universiteitsbibliotheek in 1940 opnieuw werd gebombardeerd zoals in 1914, ont-

snapte de beiaard aan de brand omdat de vuurhaard niet tot de hoogste torenverdieping door-drong.

(22) Van de ca. 170.000 klokken die de Duitsers weghaalden uit bezette gebieden overleefden 20.000 klokken de smeltovens. In Vlaanderen werden er 2.281 klokken gedeporteerd. Daarvan bereikten 2.007 klokken de smeltovens. **Alleen van Oost-Vlaanderen keerde geen enkele klok uit Duitsland terug.** Slechts verwisselde klokken konden hun vroegere plaats terug innemen.

(23) De commissie bestond uit Joseph De Beer, conservator van het Provinciaal Museum Sterckshof te Deurne, voorzitter van de commissie (die in september 1945 de resterende klokken in Hamburg ging terughalen), Stan Leurs, vertegenwoordiger van het Commissariaat voor de heropbouw van het land, Léon Grimompont, vertegenwoordiger van de minister van Justitie, Jozef Muls, vertegenwoordiger van de minister van Openbaar Onderwijs, Jean Squilbeck, vertegenwoordiger van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Charles Leemans, ambtenaar bij de administratie voor Schone Kunsten, en op 20 sept. 1943 trad ook dom Jozef Krepss toe die ook een inventaris opstelde van alle historische orgels van België. Van 1995 tot 2000 heeft de Leuvense historicus Gilbert Huybens de inventarisatielijsten van de verschillende commissieleden in overzichtelijk tabellen zeer gedetailleerd aangereikt aan het VBV-Magazine redactie Jos D'hollander. Het betreft 1 (1995) nr. 3, 2 (1996) nr. 3, 3 (1997) nr. 3, 4 (1998) nr. 4, en 5 (1999) nr. 4.

(24) Het fotomateriaal berust sedert enkele jaren in het *Navorsings - en Studiecentrum voor de Geschiedenis van Wereldoorlog II*, in Wetstraat 155, te 1040 Brussel.

(25) Cf Briefwisseling 1948, Archief Monumentenzorg stad Gent.

(26) De vereniging bestond uit Gentse antiquairs en was in 1921 gesticht. Ze wilde een link leggen naar de Corporatie van Oude Kleerkopers die in de 15de eeuw een kapel had in de Gentse Sint-Niklaaskerk. In 1962 stelde ze zich open voor geheel Vlaanderen en veranderde ze haar naam in *Gilde van de Vlaamse Antiquairs*. Als herinnering aan hun persoonlijke principiële bijdrage in de redding van de Grote Triomfante van Pieter Hemony, namen ze een KLOK als embleem. Cf. 2 Albert Bruggeman, Ere-voorzitter van de Gilde Vlaamse Antiquairs, over de emotionele gebeurtenissen rond Clocke Roeland in 1948 in *Oost-Vlaamse Zanten 2002 - 2*, p. 144-147.

(27) In augustus leek de hersmelting onafwendbaar. Cf. Archief Dienst Monumentenzorg Stad Gent, briefwisseling restauratie Hemony's Roeland.

(28) De beiaard van Nieuwpoort, waarvan Kolonel Victor Van Geyselghem, in leven leraar campanologie aan de beiaardschool en hoofd van de Wapenfabriek te Herstal, de adviseur was.

(29) Tientallen jaren wetenschappelijk en empirisch onderzoek op restauratie van gebarsten klokken door Lachenmeyer uit Beieren tonen aan dat gebarsten klokken - in tegenstelling tot vroeger - te redden zijn. In 1956 kon de firma het succes van de restauratie van de gebarsten *Sankt Peter Glocke* (24 ton) uit Keulen voor 100% garanderen. Na bijna een halve eeuw laat deze bourdon van de Dom van Keulen nog steeds haar stem horen over de stad, alsof ze pas gegoten is. In dezelfde periode laste Lachenmeyer een van de oudste nog in functie zijnde klokken van Europa: de vijf ton wegende *'Hosanna'-Glocke* uit het Münster van Freiburg. De klok werd gegoten in 1258. Ook de gebarsten 11 ton wegende *Gloriosa Glocke* (slagtoon E⁹) van de Mariendom van Erfurt, de klok die in 1507 luidde toen Martin Luther tot priester werd gewijd. Cf. *VDI Nachrichten* van 6 april 1990.

(30) In het Nationaal Beiaardmuseum te Asten (N.Br.) bevindt zich een opgelapte klok van C. Teirlinck uit Belsele. Cf. Nieuwsbrief Clocke Roeland 2 (1998), nr. 4. Ook in de Gentse kathedraal hangt een opgelapte klok van Teirlinck.

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE N° 88

Op 17 april 1898 stelde Hermann Van Duyse in de rubriek "Beeldhouwwerken - Oudheidkundig Museum, n° 813 - XVIIe eeuw" in het Frans een fiche op over

TOORTSHOUDER VAN DE HOUTZAGERS

De nering der Houtzagers, geplaatst onder de aanroeping van de Heilige Cornelis, moet een aanzienlijk belang gehad hebben in de tijd dat de burgerlijke gebouwen over het algemeen in hout waren. Maar in de 16e eeuw versmolten zij met de timmermans, de schrijnwerkers en de houtknievers.

Volgens een akte, vermeld door Mr. F. De Potter (*Gent*, deel VI, p. 29), liet de nering in 1650 een processievaandel maken. Het is waarschijnlijk dat de toortshouder die bewaard wordt in het Oudheidkundig Museum uit dezelfde periode stamt. Zijn stijl stemt in alle geval overeen met de bovengenoemde datum.

Een soort arcatuur die een bloemenslinger vormt, aangevuld met een trofee van gereedschappen die betrekking hebben op de stiel, omringen een groep van vijf personages: de Drie Wijzen en twee houtzagers bij de uitvoering van hun beroep.

Deze laatste personages zijn gearticuleerd en kunnen in beweging gebracht worden bij middel van een koord die bevolen wordt door een zeer eenvoudig mecanisme.

Heel deze toortshouder, bij wie het schijfje ontbreekt om het kaarsvet op te vangen en de pin om de kaars op te steken, is uitgevoerd in hout en licht plaatijzer en is volledig verguld.

Hij is 0,90 m. hoog en 0,60 m. breed en werd in 1883 verworven bij de verkoop Minard aan de prijs van 1.118 fr.

Dit stuk werd beschreven en voorgesteld door L. Minard in zijn werk over penningen, enz. van de neringen, en ook door Mr. F. De Potter in zijn publicatie *Gent door de eeuwen heen*.

Deze beide auteurs hebben aan de top van deze toortshouder een beeld toegevoegd van een rechtstaande Maagd van Gent die een vaandel vasthoudt. Dit toevoegsel heeft nooit bestaan.

Nota

De afbeelding die deze fiche illustreerde leende zich niet tot reproductie, maar een duidelijke afbeelding is te zien in De Potter VI - p. 29.

DE MYTHISCHE KEIZERLIJKE OTTOGRACHT EN DE ZEER REËLE BURGGRAVELIJKE SCHIPGRACHT

DEEL 1. DE OTTOGRACHT

Onder de Gentse straatnamen is de Ottogracht zeker een van de meest intrigerende. Deze straat kreeg haar huidig uitzicht in 1874 na demping van de gelijknamige gracht die gedurende eeuwen onder de actuele straatbedding verliep. Volgens het verhaal zou die gracht in de tiende eeuw gegraven zijn in opdracht van een van de Duitse keizers met die naam om de grens tussen het Duitse en het Franse rijk te markeren. Een waterloop, waarvan de gracht tussen de Sint-Jacobskerk en het Sluizeken de aanzet vormde, zou Gent verbonden hebben met de oude zeearm de Honte, later Westerschelde, helemaal in Zeeuws-Vlaanderen, pal naar het noorden toe, ongeveer zoals het zeekanaal Gent-Terneuzen nu doet. Dit zou het meest noordelijke stukje grens geweest zijn tussen die twee rijken.

De werkelijke historische grens kwam tot stand tijdens een scharnierperiode in onze politieke geschiedenis: door het verdrag van Verdun (843) werden onze streken verdeeld over het westelijke Frankrijk, het West-Francia van Karel de Kale en het middenrijk van Lotharius. Het eerste kennen we nog als Frankrijk of France, maar het tweede was geen lang leven beschoren. Het functioneerde eerst nog als koninkrijk Lotharingen tot het in 925 in het rijk van het oosten of het Duitse rijk opgenomen werd. In de eerste decennia na Verdun bleken de grenzen nog onstabiel, maar in 880 (verdrag van Ribemont) werd, zo luidt het, de Schelde in onze streken als oostelijke grens van West-Francia definitief vastgelegd.

Gent lag daardoor op de grens, gedurende korte tijd tussen Frankrijk en Lotharingen en daarna tussen Frankrijk en Duitsland. Het was dus een grensstad - al is 'stad' veel gezegd voor die tijd. In die hoedanigheid werd de nederzetting, of meer specifiek het (burg)grafelijke *castrum* waarover in deel 2 zal gehandeld worden, in 1007 ingenomen door keizer Hendrik II¹. Verder betekende die grenssituatie niet zoveel. Keizers en koningen waren veraf en nauwelijks bereikbaar. Plaatselijke potentaten namen de macht waar.

De Gentse Ottograchttraditie was dus in tegenspraak met wat de West-Europese geschiedenis ons voorhoudt. De vraag is nu hoe dat verhaal kon ontstaan. Zou het mogelijk geweest zijn dat die nederige stadsgracht te Gent de rol van grens overnam van de Schelde? En zou de Gentse straat, die slechts een heel klein gedempt stukje van de (veronderstelde) oorspronkelijke waterloop voorstelt, anno 2004 daaraan nog herinneren?

Aangedikte westgrens van het Duitse rijk aangebracht op een reliëfkaart. Bij de monding van de Westerschelde lag de grens zuidelijker dan hier voorgesteld. Dit rijksgedebied verdween onder de golven toen de veel nauwere zeearm Sincfal door overstromingen omgevormd werd tot Scheldemonding. Gelijnde zone: De Vier Ambachten. Puntlijn tussen Gent en de Vier Ambachten: de Schipgracht. Volgens de traditie van de Sint-Baafsabdij, waarvoor ongeveer evenveel historische argumenten voor als tegen kunnen aangebracht worden (KOCH, A.C.F., 1956, p. 182-218), zou ook het hele gebied rechts (oostelijk) van de Schipgracht tot het Lotharingse, later het Duitse rijk behoord hebben.

Een oude historie

De Ottogracht heeft al flink wat inkt laten vloeien, bijna zoveel als er ooit water door zijn modderbed liep, sneerde stadsarchivaris Victor Fris destijds². Dat begon al heel vroeg in onze geschreven geschiedenis. Het was de monnik Jan van Thielrode van de Sint-Baafsabdij die omstreeks 1294-1298 de oerversie van het verhaal van Otto en zijn gracht optekende in een kroniek van zijn abdij³. In de daarop volgende eeuwen werd het overgenomen door zowat alle Vlaamse historieschrijvers die deze periode behandelden. Daar waar er in de

originele versie sprake was van een gracht die de keizer als grens aanduidde en naar zich liet noemen, werd het bij hen meestal een gracht die de keizer liet delven. Voor de mooiste omschrijving van de doorsteek naar de zee komen we, bijna onvermijdelijk, bij Marcus van Vaernewijck en zijn *De Historie van Belgis* (eerste uitgave 1560) terecht⁴. Hij koppelde er een voor ons aanvoelen nogal onthutsende zedenles aan vast:

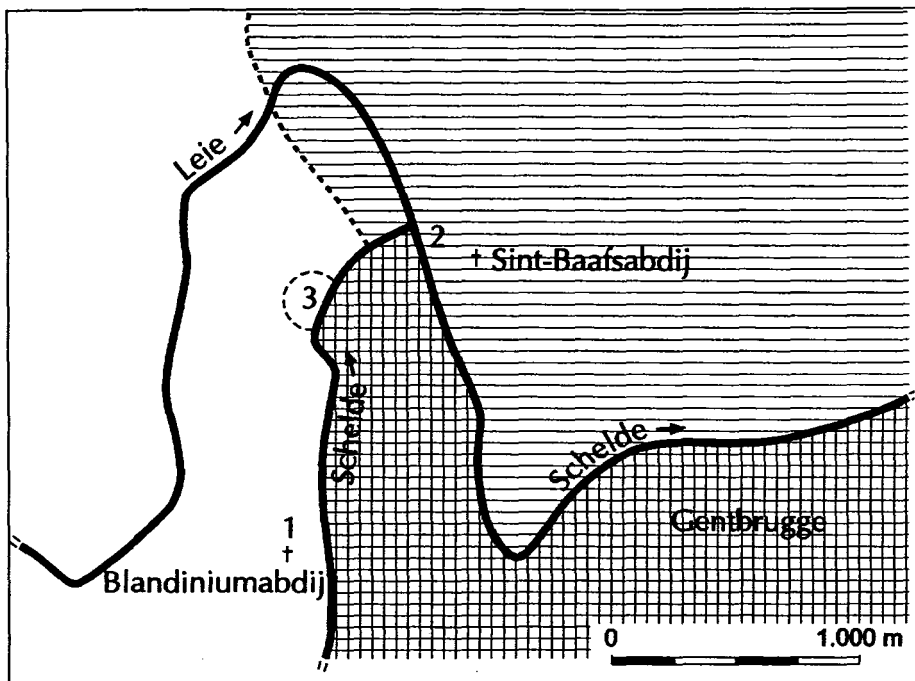
In het jaer Ons Heeren 980 wierden de ... duynen of zee-bergen doorgesteken op bevel van den Keyser Otto den IIIe. Eenige schryven dat dien vorst dese doorgraeving dede doen volgens uytwysing van een verdrag gesloten tusschen hem en den koning van Vrankryk, om te toonen dat het Keyserryk en de Fransche Kroon daer van malkanderen scheyden, en ook tot nut van Vlaenderen, soo hy meynde. Dese delving wierd volgens hem genoemd Otthosgragt.

Maer die hun aengesigt blanketten om het selve schoonder te maeken als het God geschapen heeft, krygen daer veelyds rimpelen en vlekken van: aldus is het ook met dese doorbreking vergaen. Ottho dagt de Zee beter en gerieflyker voor het Land te maken als de Schepper der Wereld die gemaekt had; maer dese onderneming heeft naermaels in dese Nederlanden menigvuldige overstromingen en groote verwoestingen veroorsaekt, door de welke niet alleen steden, dorpen en landen bedorven en ten onder gegaen syn, maer ook menigvuldige menschen.

Hoe zonderling of zelfs karikaturaal dat lijkt, het verhaal van de Ottogracht was niet zomaar een simpel verzinsel van een onwetende middeleeuwse monnik, zoals Fris en anderen stelden⁶. Twijfel over het waarheidsgehalte van het verhaal met de Ottogracht als scheidingslijn kwam er pas tegen het einde van de 19de eeuw⁷, maar ook later nog bleven sommigen er hardnekkig in geloven⁸. Uiteindelijk heeft de moderne geschiedschrijving brandhout gemaakt van die kroniek van Jan van Thielrode. Het zou een van de meest miserabele compilaties van de middeleeuwse historiografie zijn⁹. Maar al is het een bizar werkstuk, een mengeling van lokale klooster- en wereldgeschiedenis waarin feit en fictie door elkaar lopen, het is ook een boeiend onderzoeksobject en de smalende toon waarmee het dikwijls afgedaan wordt is lang niet altijd terecht¹⁰.

Het schijnbaar onzinnige verhaal van Keizer Otto's grensgracht is daar een voorbeeld van. Hoe is men er toe gekomen dat voor waar aan te nemen? Het blijft giswerk, maar vrijwel zeker is dat het leefde in het monnikenmilieu van de Sint-Baafsabdij. Jan van Thielrode was niet de man die de Ottograchtmystificatie uit het niets toverde, zoals Alphonse Wauters, de man die ze ontmaskerde, stelde of suggereerde. Al is die opinie nog steeds gangbaar¹¹, onjuist is ze zeker. Er zat wel degelijk een hele geschiedenis achter. Om dat goed te begrijpen moeten we alle relevante feiten en omstandigheden van toen één na één nader bekijken.

De Scheldegrens te Gent

Schematische voorstelling van de rijksgrenzen en -gebieden te Gent (tekening: Charles Puttevils). Blanke zone: het Franse koninkrijk. Geruite zone: gebied volgens de traditionele zienswijze (met de Schelde als grens) behorend tot het Duitse rijk. Gelijnde zone: gebied dat volgens de Baafse traditie eveneens bij dat rijk hoorde. Streepjeslijn: het noordelijke gedeelte van de rijksgrens volgens Sint-Baafs. Tussen Leie en Schelde werd die gevormd door de Ottogracht en de voortzetting ervan in een oude Leiearm achter Sint-Jan-ten-Dullen; noordelijk van de Leie (bovenaan op de tekening) was dat de Schipgracht. Nrs. 1 en 2: de twee grote abdijen. Nr. 3: de eerste hoefijzervormige stadsomwalling rond de huidige Sint-Baafskathedraal. De geruite 'Duitse' zone was nog nauwer, wanneer niet de Muinschelde (zoals hier weergegeven), maar het verdwenen Oud Scheldeken de oude loop van de Schelde vormde ten tijde van de verdeling.

Een blik op de kaart van Gent leert ons dat met de Schelde als grens het grootste deel van de huidige stad met inbegrip met het oude centrum binnen de eerste omwallingen in Frankrijk kwam te liggen, maar dat een belangrijke 'spie' binnen de haarspeldbocht die de Schelde te Gent maakt, bij het Duitse rijk hoorde. Die zone tussen Opper- en Nederschelde werd Overschelde of met zijn oudste naam *Pons Brabantiae* (Brabantbrug) genoemd. Het was een apart schependom, een voorstadje onafhankelijk van Gent. De namen Braampoort, Braambrug en Brabantdam herinneren er nog aan. In 1254 werd het gebied bij Gent gevoegd, met uitzondering van bepaalde grafelijke rechten waargenomen door een amman (te vergelijken met een politieambtenaar). Deze ammanie van

Overschelde, een spoor van de vroegere situatie, werd in 1539 door Karel V in die van Gent opgenomen.

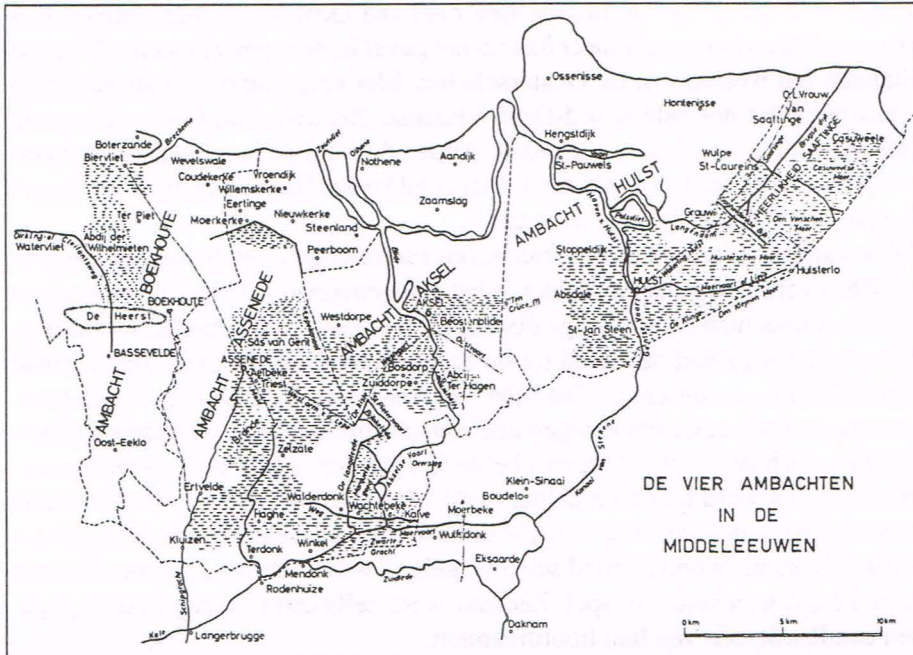
De precieze grens van die langgerekte spie is moeilijk met zekerheid te bepalen. Volgens sommigen was de westgrens niet de huidige Opperschelde of Muinkschelde, maar het gedempte Oud Scheldeken¹². Aan de oostzijde volgt de Achtervisserij min of meer het oude verloop. Een zeer ingrijpende verandering kwam er hier met de aftakking van de Opperschelde, die tussen Ledeberg-Bellevue en de Brusselsepoort voor een korte verbinding met de benedenloop van de Schelde zorgt.

De nauwe zone om en rond de Brabantdam, Lange Violettestraat, Brusselsepoortstraat en Sint-Lievenspoortstraat behoorde volgens de traditionele visie dus tot het Duitse rijk of Rijksvlaanderen, terwijl al de rest in het 'Franse' Vlaanderen te situeren was. Verder naar het oosten vormden Ledeberg en Gentbrugge de aansluiting met het Duitse gebied dat daar effectief de Schelde als westgrens had. Afgezien van enkele latere rechtekkingen is de oude rijksgrens daar gemakkelijk herkenbaar. Niet onbelangrijk in die tijd was ook dat gebieden oostelijk van de Schelde tot het bisdom Kamerijk behoorden, terwijl de andere onder het bisdom Doornik (Noyon-Doornik) ressorteerden. Beiden hingen af van het aartsbisdom Reims. De beide grote Gentse abdijen Ganda (Sint-Baafs) en Blandinium (Sint-Pieters) lagen net als de eerste stadskern rond de Sint-Janskerk (nu Sint-Baafskathedraal) en de (burg)grafelijke versterking (nu Gravensteen) in het Franse gedeelte en in het bisdom Doornik.

Nog andere grenssituaties

Tot zover de meest gangbare versie van de grenzen te Gent. Ze is gebaseerd op een uiteenzetting door de Franse historicus Ferdinand Lot¹³ die schijnbaar weinig tegenstand ontmoette, maar daarom nog lang niet algemeen aanvaard werd. Het waren niet van de minsten die zich daarin niet konden vinden. Voor eerst was er al het 'monument' Henri Pirenne¹⁴ en vervolgens de voornaamste specialist van de bestuurlijke inrichting van het middeleeuwse Vlaanderen, de Nederlander Anton Koch. Het was vooral deze laatste die de traditionele visie op losse schroeven zette¹⁵. Zeker is dat de grenssituatie in onze streken heel wat gecompliceerder was dan hierboven geschetst.

Misschien beginnen we best met iets wat helemaal niet omstreden is, maar weinig bekend. Het betreft het feit dat er in het noorden van de provincie, nauwelijks iets meer dan een tiental km. buiten de oude Gentse stadspoorten, nog een ander niet onbelangrijk deel van dat Duitse rijk lag. Het werd de Vier Ambachten genoemd. Die 'Ambachten' waren van west naar oost: het Ambacht van Boekhoute, van Assenede, van Axel en van Hulst. Dat van Assenede, met in het zuiden Sint-Kruis-Winkel, Kluizen en Ertvelde, lag het dichtst bij Gent. Tijdens de vroege middeleeuwen was dit gebied nog niet afscheiden door een

Waterlopen, kanalen, geulen en moergronden (gestreepte zones) in de middeleeuwse Vier Ambachten. Streepjeslijnen: grenzen van de Ambachten (de heerlijkheid Saafginge hoorde er niet bij). Onderaan links: de Schipgracht vormde ten zuiden van Langerbrugge de verbinding van dit uitgestrekte waternet met het niet meer zichtbare Gent. Bovenaan de Othenee of Othense Geule, verbonden via de Blide, de Nieuwvaart en de Axelse Vaart met de Moervaart en Schipgracht. De Kale is de westelijke tak van de Durme, die oostelijk tot Moervaart en Zuidlede vergraven werd. Deze natuurlijke waterloop was eerst alleen via de Schipgracht en later ook via de Lieve met Gent verbonden. De vertakkingen van de Schipgracht zijn slechts gedeeltelijk weergegeven. (Uit DE REU, E., Historisch-geografisch onderzoek betreffende de moergronden in de Vier Ambachten tijdens de 12de, 13de en 14de eeuw. In: Jaarboek 1960-1961, Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten', Hulst, 1961, p. 31 e.v.).

zeearm van de noordelijk gelegen gronden die nu tot de Zeeuwse eilanden behoren. Er was bezuiden Walcheren alleen een inham, de Sincfal, veel nauwer dan de huidige Scheldemonding en in oostelijke richting niet verder reikend dan Biervliet ten noorden van Boekhoute. Verderop was er alleen een veenstroom, de Honte, die oostwaarts in de Oosterschelde benoorden Antwerpen uitliep¹⁶. Na grote overstromingen, misschien al in 836, of zeker in 1134, kwam er een verbinding tot stand tussen de Honte en de zeeinham. Pas toen werd het zuidelijke (nu Zeeuws-Vlaamse) deel gescheiden van het noordelijke Zeeuwse gebied door een krachtige en brede getijdenstroom die de naam Honte overnam. Hierdoor stond de hele streek, eerst nog met totaal onbeschermd eovers, bloot aan kleine en grote zeevloed. Later, na nieuwe overstromingen, werd dit de Westerschelde zoals die nu ongeveer nog bestaat.

Voordien dus vormde het noordelijke deel van Oost-Vlaanderen samen met Zeeuws-Vlaanderen, veel meer dan nu het geval is, één geheel met de Zeeuwse eilanden ten westen van de Oosterschelde. Met enige fantasie kan men zich voorstellen dat het hele noord-Oost-Vlaamse, Zeeuws-Vlaamse en Zeeuwse gebied tot de Scheldedelta behoorde. Alleen de zandige zuidrand van de zone is wat moeilijker daarin te plaatsen. Een goed herkenbare natuurlijke grens met de rest van Vlaanderen is er daar niet¹⁷.

Zelfs rekening houdend met de hierboven summier geschetste ingrijpende historische evolutie van het landschap, is het niet gemakkelijk te begrijpen waarom de Vier Ambachten zonder enige discussie tot het Duitse rijk gerekend werden. Al hoorde het gebied helemaal tot de Scheldemonding, de rivier zelf vormde hier duidelijk niet de grens. Ten tijde van Verdun was de Oosterschelde trouwens het meest zeewaarts gelegen deel van de stroom. Noch de oudere Oosterschelde, noch de jongere Westerschelde fungeerden echter ooit als rijksgrens. Vermoedelijk werd bij de verdeling in 843 de grens niet nader bepaald, omdat de streek bezuiden de toen wellicht net zeearm geworden Honte nog grotendeels onbekend en onbewoond schorregebied was¹⁸. De noormannen hadden er in die tijd trouwens vrij spel. Zeeland werd zelfs een tijd lang in leen gegeven aan Rorik, een van hun hoofdmannen.

Veelbetekenend in dit verband is dat deze zone van oudsher en dit tot 1559 kerkelijk van het bisdom Utrecht en het aartsbisdom Keulen afhing. Dat kwam doordat het gebied, voor zover het bewoond was, vermoedelijk samen met het huidige Nederland gekerstend werd. In die tijd, in de 7de en ook nog in een deel van de 8ste eeuw, was dit trouwens een onderdeel van het Friese koninkrijk. De *Lex Frisionum* (Friezenwet) uit 802 pretendeerde nog geldigheid tot aan de Sincfal¹⁹. In het westen vormde deze zeearm inderdaad een natuurlijke grens die ook bisdomgrens werd, maar tussen Biervliet en Saaftinge was er geen natuurlijke grens en reikte de invloedssfeer van het noorden en de kerstening van daaruit dieper naar het zuiden. Hoe de bisdomgrens daar uiteindelijk tot stand kwam, valt moeilijk te doorgronden²⁰, maar hoe het ook zij, deze streek bleef zonder meer deel uitmaken eerst van het middenrijk en daarna van het oostelijke rijk.

Aan die vage toestand kwam praktisch gezien een einde toen de Vlaamse graaf in 1012 leenman werd van de Duitse keizer voor dat gebied. In 1056 kreeg Rijksvlaanderen (het deel van het graafschap dat tot het Duitse rijk behoorde) onder Boudewijn V zijn definitieve vorm²¹. Naast de Vier Ambachten bestond het uit Zeeland ten westen van de Oosterschelde en het deel van Brabant dat tussen Schelde en Dender gelegen was en dat later het Land van Aalst zou genoemd worden. Al was het formeel nog zo, in feite was Gent geen grensstad meer. Bovendien werd de zwakke keizerlijke macht toen nauwelijks nog van betekenis in het gebied.

Maar, alsof dat alles nog niet ingewikkeld genoeg was, confronteren vooral de bevindingen van Koch ons ook nog de dubieuze situatie van de zone gelegen tussen de Vier Ambachten en de Schelde. Vanaf Lokeren valt deze samen met het Land van Waas en dichterbij Gent met de hele grote originele Heilig Kerst parochie die van Evergem tot Lokeren strekte²². Alleen al geografisch is dat een zonderling geval: het is een lange nauwe spie ingeklemd tussen de rijksgebieden, of tenminste, tussen wat met zekerheid tot het Duitse rijk behoorde. De gegevens zijn schaars, maar er zijn evenveel aanduidingen die er op wijzen dat heel die zone tot het Duitse als tot het Franse rijk zou behoord hebben. Of zoals Koch het uitdrukte: voldoende om in te zien dat dit hele gebied westelijk van de Schelde tussen Gent en Antwerpen niet zomaar tot het Franse koninkrijk mag gerekend worden²³.

Onbetwistbare keizerlijke oorkonden

Hoe het ook zij, van essentieel belang voor ons verhaal is dat in de Sint-Baafsabdij vermoedelijk al vanaf de tijd van de verdeling de opinie leefde dat de abdij niet tot het Franse rijk behoorde. Een mooie illustratie daarvan vormen de succesvolle *démarches* die gravin Johanna van Konstantinopel in 1236 ondernam om de abdij van Sint-Baafs buiten een kerkelijke ban te houden die uitsluitend de Franse gebieden trof. Zij stelde zwart op wit dat de abdij in het Duitse rijk gelegen was. We zien hier dat die traditie toen bestond in de abdij en ook daarbuiten aanvaard werd²⁴.

Wat zou er aan de basis liggen van deze voorstelling van zaken? De abdij aan de haarspeldbocht van de Schelde lag ter plekke wel oostelijk van dat water, maar gezien over het hele verloop van de stroom, was ze op de westoever gesitueerd. Daarover kan geen discussie bestaan. Al konden de Bavelingen misschien in de war gebracht zijn door die wat eigenaardige ligging, meer waarschijnlijk is dat ze zich gewoon steunden op oorkonden. En deze oorkonden waren authentiek. Hoewel de monniken van Sint-Baafs in hun concurrentiestrijd met Sint-Pieters indertijd erg ver gingen in allerhande vervalsingen van documenten, kan er hier geen sprake zijn van bedrog.

Nemen we vooreerst de mogelijkheid van geschiedenisvervalsing onder ogen. Een zoektocht naar de schuldige(n) van een misdrijf, kan best starten met proberen te achterhalen wie er voordeel aan heeft. Er zijn aanwijzingen die er op duiden dat de Sint-Baafsabdij wel enkele *douceurtjes* wist binnen te rijven uit die gefantaseerde ligging binnen het Duitse rijk, of althans probeerde die situatie in haar voordeel te interpreteren²⁵. Maar het is uitgesloten dat dit op bedrog zou kunnen steunen. Daarvoor kon de abdij zich immers beroepen op een belangrijk charter²⁶ uit 1193 waarbij keizer Hendrik VI de instelling onder zijn speciale bescherming stelde. Daarin vermeldde de keizer uitdrukkelijk dat de

abdij van de eerbiedwaardige belijder Bavo in zijn rijk lag. Ruim een halve eeuw later lieten de Bavelingen de paus dat nog eens bevestigen en in 1262 wisten ze zelfs de abt van Sint-Pieters zover te krijgen dat hij met enkele andere voor-aanstaande Gentse geestelijken verklaarde kennis genomen te hebben van dat en enkele andere topprivileges²⁷. Samen riepen ze alle betrokkenen op zich er aan te houden.

Hendrik VI handelde naar het voorbeeld van zijn voorgangers, zo werd aangegeven en de authenticiteit van het stuk kan niet betwijfeld worden. Hoe valt dit te rijmen met de Schelde als grens? Meteen al in de vroegste terzake relevante stukken zitten we diep in de problemen. In de oudste (819) onder de authentieke en bewaarde oorkonden van Sint-Baafs²⁸, bevestigde Lodewijk de Vrome de rechten van de abdij die haar door zijn vader verleend waren. Die vader was niemand minder dan Karel de Grote en de oorkonde kwam er op verzoek van Einhard, geleerd biograaf van Karel, lekenabt van de beide Gentse abdijen en eminent hofdignitaris. Al die hoge autoriteiten samen plaatsten de abdij in de Karolingische *pagus* (gouw) Brabant. Aan de authenticiteit van dit in origineel bewaard stuk kan evenmin getwijfeld worden en een simpele vergissing is uitgesloten.

Problematisch is dit zeker. Het grote Karolingische rijk was toen nog één, maar de Karolingische gouw (*pagus*) Brabant werd twee decennia na het uitvaardigen van de oorkonde bij de verdeling aan het Middenrijk toegewezen. Het latere gelijknamige hertogdom behoorde steeds integraal tot het keizerrijk. Prof. Jan Dhondt wist dit probleem destijds op elegante wijze op te lossen, door er op te wijzen dat een gelijkaardige oorkonde van dezelfde Lodewijk en Einhard vier jaar eerder de Sint-Pietersabdij in de gouw Doornik lokaliseerde²⁹. Klaarblijkelijk vormde het Gentse toen geen afzonderlijke *pagus* en was het grondgebied over twee grote gouwen verdeeld³⁰. Dhondt situeerde dit in de slecht gekende geschiedenis van de onstabiele grenzen en de wisselende benamingen van de Frankische gouwen in onze streken en hij noteerde er bij dat die vermelding van Sint-Baafs in Brabant grote verwarring heeft gezaaid onder de historici die grenzen van de toenmalige gouwen probeerden te achterhalen³¹.

Op zoek naar een grens

De oorkonden stelden dus duidelijk dat de abdij in het keizerrijk gelegen was en er kon uiteraard niet getwijfeld worden aan de hoge autoriteit van figuren als Lodewijk de Vrome en Hendrik VI. Noch in deze uiterst waardevolle geschriften, noch in andere documenten uit die tijd is er geen spoor te vinden van enige grensaanduiding, maar de oorkonden impliceerden wel dat op de plaats waar de Sint-Baafsabdij gelegen was, niet de Schelde maar 'iets' anders als grens 'moest' fungeren. De abdij lag immers wel degelijk buiten en dus ten westen aan de Franse zijde van de Gentse Scheldelus.

Maar waar lag die grens dan wel? Geen gemakkelijke taak allicht om zoiets te voorschijn te toveren. Over het grensverloop bleven alvast de Baafse bronnen uiterst vaag. Meer zelfs, de monniken schijnen nooit een precieze grens aangeduid te hebben, toch niet in hun geschriften. Maar ze zagen in keizer Otto II wel een opdrachtgever van een grens westelijk van hun abdij. Hij zou die gesitueerd hebben bij een grensgracht die volgens Thielrode naar hem 'Ottinga' genoemd werd. Maar zoveel verder helpt ons dat niet, want de monnik-kroniekschrijver vond het onnodig er bij te vermelden waar die lag.

In het tweede deel van deze studie zal de Schipgracht, de enig mogelijke oplossing voor dit probleem en de enige valabele kandidaat als grensgracht, uitgebreid aan bod komen. Deze gegraven waterloop verbond Gent in bijna rechte lijn met de Vier Ambachten, met zekerheid in het keizerrijk, en van daar uit waren er waterverbindingen met de Honte - Westerschelde. In die optiek lag de abdij inderdaad ten oosten van de grenslijn in het Duitse rijk³², terwijl de Sint-Pietersabdij, de grote concurrent, goed en wel ten westen van de Schelde gesitueerd was en onder het Franse rijk ressorteerde (zie kaartje). Het is een aantrekkelijk idee, maar het zal in deel 2 ook duidelijk worden dat die gracht niet zo maar als grens kan aangenomen worden.

Keizer Otto II, redder en weldoener van de Sint-Baafsabdij

Hoe komt het nu dat de monniken van Sint-Baafs uitgerekend bij deze keizer terecht kwamen als initiatiefnemer voor die grens? Dat was minder vergezocht dan het op het eerste zicht lijkt. Speciaal Otto II (kroning in 967, regering van 973 tot 983) was namelijk goed gekend en hooggeacht in de abdij. Hij was belangrijk voor de Bavelingen tijdens een hachelijke fase in hun geschiedenis³³. De abdij had na de noormanneninvallen, in tegenstelling met Sint-Pieters, niet kunnen profiteren van de goedgunstigheid van de Vlaamse graven die zich hun goederen toegeëigend hadden. Integendeel, omstreeks 964 was Sint-Baafs, vermoedelijk door toedoen van graaf Arnulf I, haar zelfstandigheid kwijtgeraakt en onderschikt gemaakt aan de grote concurrent Sint-Pieters. Otto II echter restitueerde een belangrijk deel van de uitgestrekte abdijgoederen in het keizerrijk en het is waarschijnlijk dank zij hem dat de abdij haar zelfstandigheid wist te heroveren. Uit dankbaarheid namen de monniken deze weldoener op in hun gebedsbroederschap en ze waren er trots op. Sint-Baafs had dus een speciale band met Otto II. Hij zal ten tijde van Thielrode nog welbekend geweest zijn.

Van deze keizer, die een actieve Scheldegrenspolitiek voerde en mark(grens)graafschappen zoals dat van Ename inrichtte, mag aangenomen worden dat hij degelijk op de hoogte was van de in 880 vastgelegde rijksgrenzen. De restituties aan zijn favoriete Gentse abdij waren trouwens onderdeel van die grenspolitiek.

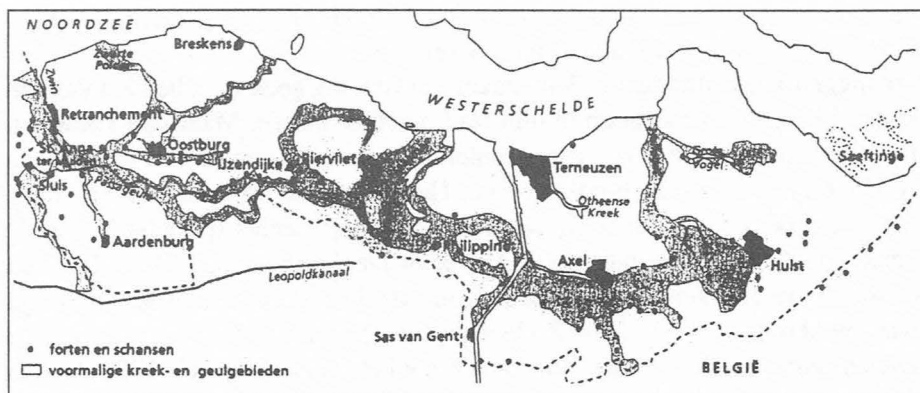
De Otenee: de waterloop van Oto aan de Honte

De Bavelingen hadden dus ruim reden om Otto II verantwoordelijk te stellen voor allerhande weldaden. Maar toch moet het ook voor hen niet evident geweest zijn, de keizer zo maar in het luchtledige, met of zonder hulp van de Heilige Geest, een welbepaalde grensgracht toe te schrijven. Het lijkt er op dat de monniken, die Otto's grensbekommernissen kenden, vermoedelijk in de 13de eeuw, lang na zijn dood dus, op zoek gingen naar reminiscenties aan juist deze keizer. Geschreven aanduidingen waren niet voorhanden in het oorkondenbezit van de abdij of elders, maar ze kwamen een plaatsnaam aan de zeearm Honte of Westerschelde op het spoor, die met enige goede wil daarvoor kon doorgaan. Het betreft hier Othene (oorspronkelijk met de klemtoon op de laatste 'e', Otenee dus), later soms Nothene of Oten genoemd. Othene was een toponiem van een inham en nederzetting, later een polder, even ten oosten van Terneuzen en ten noorden van Zaamslag. Alfons Van Werveke, die bij de start van zijn onderzoekscarrière het Ottoverhaal nog voor waar aanzag, opperde de veronderstelling dat dit Othene nog een plaatselijk overblijfsel van de naam zou zijn³⁴. Meer waarschijnlijk is echter dat de Bavelingen die er tiendenbelastingen inden³⁵ en dus met die plek vertrouwd waren (vroegste vermelding door Sint-Baafs in 1160), te goeder trouw allicht, de naam meenden te kunnen associëren³⁶ met hun beschermer Otto II. Deze veronderstelling is aanlokkelijk, te meer daar de naam effectief 'waterloop van Oto' betekent³⁷.

Ook geografisch kon die plek in de 12de eeuw gemakkelijk voor de monding van Otto's gracht doorgaan, al waren er daar in dat onstabiele gebied met een wirwar van krekens en kanaaltjes nog keuzemogelijkheden. De inham aan de Honte westelijk van Othene liep over Axel tot in Overslag op de huidige Nederlands-Belgische grens door. Deze waterloop, de Notense Geule ook soms Blide genoemd³⁸, zorgde voor een natuurlijke afwatering van de meer zuidelijk gelegen moeren en werd tot het einde van de 13de eeuw bevaren, maar was sterk verland³⁹. Via de Axelse vaart naar Wachtebeke, de Moervaart naar Langerbrugge en tenslotte de Schipgracht was er een verbinding met Gent.

Historisch klopt het echter van geen kanten. Met Othene als eindpunt van een veronderstelde grensgracht zou immers zowat de hele westelijke helft van het grondgebied van de Vier Ambachten uit het Duitse rijk gesloten zijn (zie kaart). Als de naam Othene effectief een rol speelde om de monniken aan hun Ottogracht te helpen, dan moet dit gebeurd zijn nadat de kennis over de werkelijke grenzen vervaagd was. Pro memorie: de Vlaamse graven lijfden het gebied in bijna drie eeuwen voor Thielrode zijn kroniek samenstelde. Er was daar al heel lang geen sprake meer was van enige keizerlijke machtsuitoefening. Alleen de bisdomgrenzen herinnerden er nog aan.

Al bij al blijft het hoogst onwaarschijnlijk dat de Oto van dat meer dan een keer verzopen strookje land⁴⁰ iets te maken had met zijn keizerlijke naamgenoot.

Actuele kaart van Zeeuws Vlaanderen met verdwenen kreen en geulen en de nog bestaande tegenhanger van de Gentse Ottogracht, de Otheense Kreek ten oosten van Terneuzen.

De veronderstelling echter dat de monniken deze Oto voor hun geliefde keizer aanzagen, is zeker niet te ver gezocht.

Nu vormt Othene het oostelijke deel van de Terneuzense stadsagglomeratie. Het is gescheiden van het centrum door wat anno 2004 de Othenese of Otheense (officieel Otheense) Kreek heet. De Spuikreek verbindt dit vrij uitgestrekte water nog altijd met Axel en via vaartjes en grachten loopt dit door tot ongeveer aan de landsgrens bij Overslag. Het is deze Otheense Kreek dus die, als Zeeuws-Vlaamse homolog van de Gentse Ottogracht, mag doorgaan als het meest noordelijke stuk van de mythische keizerlijke gracht.

Een dode boekennaam wordt levend

In de eerste eeuwen na Thielrode bleef de benaming Ottinga of Ottogracht ongebruikt. Het was louter een boekennaam, alleen bekend aan de kroniek- en historieschrijvers en hun luttele lezers die steunden op het werk van de monnik. Hij werd nooit gegeven aan een of ander onderdeel van de waterverbinding met het noorden waarover zal gehandeld worden in het tweede deel van deze bijdrage.

De oude stadsgracht en kaaistraat er naast die nu effectief bekend staat als Ottogracht, tussen de Krommewal en de Steenpoort aan het begin van de Steendam, werd in de eerste eeuwen van zijn beschreven bestaan simpelweg 'Gracht' genoemd, of meer specifiek 'Gracht over de Markt', of nog nauwkeuriger 'Gracht over de Vrijdagmarkt'. Daar was er binnen de bocht van de Nieuwe Leie een wijk gelegen die eerst de Hoek en later de Waterwijk genoemd werd. Een andere naamvariante was Sint-Jacobsgracht (1495)⁴¹. In de 17de en 18de eeuw, nadat de Baudeloabdij zich in de Waterwijk gevestigd had in haar Gentse bijhuis dicht bij de gracht en haar stempel ging drukken op de buurt, had men het vooral over de Baudelolei of het Baudeloleiken. Het laatste stuk, met een

vertakking naar Tussen 't Pas, werd meestal Sint-Jansgracht genoemd naar het Godshuis Sint-Jan-ten-Dullen bij de Steenpoort.

We mogen aannemen dat de Gentenaars eeuwenlang geen weet hadden van een keizerlijke Ottogracht, noch in hun stad, noch er buiten. Maar dan komt het. De, voor zover bekend, vroegste vermelding van die naam dateert uit 1599 en ze sloeg effectief op de huidige straat. Het betrof een verkoop van een huis, niets bijzonders⁴². In het begin werd de waterloop slechts sporadisch naar de keizerlijke Otto's genoemd⁴³. In de 18de eeuw bleef de benaming Baudeloleiken of Baudelovaardeken de meest gebruikte. Als de context voldoende duidelijk was, hield men het bij Leiken. Zo lezen we in een rekest⁴⁴ van o.a. de *dekens ende d'ouderlingen van den Waterwyck* aan het stadsbestuur uit 1703 *dat den Ottogracht ofte Leyken streckende van de Kerremelckbrughe naer de Crommewaele, door den laps (het verloop) van tyde soodanighlijck is vervuylt, dat den grondt bynaer geworden is een garspleijn, ende soo drooghe is liggende datter gheen schepen noch booten en connen in vaeren*. Met dat *garspleijn* voor hun deur konden de omwonenden bovendien maar moeilijk *aen schoon water* geraken *om hunnen cost te cocken*.

De revolutionaire Fransen zochten geen andere naam voor deze anders toch wel verwerpelijke reminiscentie naar feodale tijden⁴⁵. Het werd Fossé d'Otton of d'Othon en het bleef Ottogracht ook nadat de eigenlijke gracht in 1874 gedempt was, terwijl ook de naam Baudeloleiken bleef doorleven bij het volk tot aan het einde van de jaren 1800.

Het mag op zijn minste zonderling genoemd worden dat een dergelijke artificiële naam zoveel eeuwen na datum terug opdook. Een unicum is het in elk geval. In de 17de en 18de eeuw had men er nog geen behoefte aan straten te noemen of hernoemen naar prestigieuze historische figuren, zoals dat zo dikwijls het geval was in de romantische 19de en in de wat dat betreft bijna even erge 20ste eeuw. Het stadsbestuur kon er onmogelijk schuld aan hebben want in die tijd gebeurde de naamgeving nog spontaan. Aan de monniken van Sint-Baafs kon het evenmin liggen, want hun abdij was tot een (weliswaar keizerlijke) dwangburcht omgevormd. En ook hun erfgenamen, de kapittelheren van Sint-Baafs en de bisschop, heer van Sint-Baafs, konden er niets mee aanvangen. Sommige cisterciënzers van Baudelo kenden ongetwijfeld het verhaal dat ondertussen door zowat alle Vlaamse historieschrijvers overgenomen was⁴⁶. Zouden zij het geweest zijn die de naam opvisten en gingen gebruiken zijn voor het stukje gracht dat aan hun voordeur lag? Maar waarom? Enig voordeel konden ze er niet uit halen... De oude en al lang theoretisch geworden opdeling van Vlaanderen in een Frans en een Duits grondgebied was immers al sinds Karel V definitief naar de geschiedenis verwezen.

*

* *

Tot zover dit ongewone verhaal van het ontstaan en de wonderlijke heropleving van de Gentse straatnaam Ottogracht. In het tweede deel van deze bijdrage zal aangetoond worden dat die naam in feite berust op een dubbele vergissing: wat men kon aanzien voor de keizerlijke gracht van Otto was in feite een burggrafelijke Schipgracht met zijn uitbreidingen naar het noorden, en ... de huidige straat, op en naast de vroegere stadsgracht, is daar nooit onderdeel van geweest.

Maar ondanks dat alles is de naam historisch verantwoord. Met hem eren we een Duitse keizer die verantwoordelijk mag geacht worden voor de redding van de Sint-Baafsabdij in de 10de eeuw. Zonder zijn ingrijpen zou de Gentse stads-geschiedenis en ook de stad zelf er waarschijnlijk voor een stukje anders uit gezien hebben.

Luc DEVRIESE
(‘t vervolgt)

NOTEN

1. De weinig bekende inname van het Gentse *castrum* in 1007 was een represaillemaatregel van de keizer die volgde op zijn mislukte poging om het kasteel en markgraafschap van Valenciennes te heroveren nadat graaf Boudewijn IV van Vlaanderen die ingepalmd had. In de jaren die daarop volgden, haalde de Vlaamse graaf zonder veel strijd te leveren het ene na het andere rijksgewest binnen: na Valenciennes, de Vier Ambachten, Walcheren en tenslotte Ename met de streek tussen Schelde en Dender.
2. FRIS, V., De historische persoonsnamen der straten van Gent, Gent, 1922, p. 109.
3. De autograaf (het door de auteur eigenhandig geschreven origineel van dit werk) wordt bewaard in de UGent centrale Bibliotheek. Transscripties door HELLER, J., in: Monumenta Germaniae Historica, Hannover, 1880, deel XXV in de reeks Scriptorum, p. 557-584 en VAN LOKEREN, A., Chronique de Saint-Bavon à Gand par Jean de Thielrode, Gent, 1855, pp. 1-79. De meest volledige referentielijst betreffende dit werk is te vinden in de elektronische databank Narrative Sources van de www.lib.ugent.be (zoeken op Thielrode). Voor wie zijn/haar Latijn wil aanscherpen: de passage waarrond het hier draait, luidt als volgt: “*Otto imperator de Scaldi fossatum ante pontem Sancti Jacobi usque in mare extensum a nomine suo Ottingam vocavit, quo regni Francorum et imperii orientalium fines determinavit*”. De naam zou dus Ottinga geweest zijn (de m is een verbuigingsvorm).
4. Hier overgenomen uit de uitgave van 1784 (deel 2, p. 171-172). Opmerkelijk is dat van Vaernewijck geen verband legt met de Gentse gracht, die toen vermoedelijk nog niet met de naam Ottogracht aangeduid werd, en evenmin met de Schipgracht die hij beschrijft als *De vaerd van Eecloo en Ertvelde, die aan de Stad Gend tot merkelyk gerief en voordeel strekt*”
5. In 980 was Otto II uit het huis van Saksen keizer van het Duitse rijk.
6. Vooral Fris ging hevig te keer tegen Thielrode (FRIS, V., Bibliographie de l’histoire de Gand, Gent, 1907, deel 1, p. 53).
7. CH.L. DIERICX geeft in zijn groot werk *Memoires sur la Ville de Gand* (Gent, 1815, deel I, p. 468-480 en 491-492) nog de oorspronkelijke versie aan, maar hij oppert tal van bedenkingen bij de kroniek van Jan van Thielrode. Ook A. VAN LOKEREN, de 19de eeuwse specialist par excellence van de abdij en redder van de abdijsruïnes, hield de Ottogracht voor grens in zijn *Histoire de l’abbaye de Saint-Bavon*, Gent, 1855, p. 26. In de vulgariserende *Aloude Geschiedenis der Belgen* (Gent, 1849, p. 422) van PH. BLOMMAERT vernemen we dat Otto I in 941 Gent zou

bezoekt hebben en dat hij bij die gelegenheid de Ottogracht liet delven “welke van de Schelde naer Biervliet, in de Hont of Westschelde liep”. Ook in VAN WERVEKE, A., *Etude sur le cours de l’Escaut et du Lys-Durme au Moyen Age à Gand et en aval*, Brussel, 1892, p. 23-29, die wel terecht opmerkte dat de tekst van Thielrode niet aangeeft dat Otto de gracht liet graven, alleen dat hij hem zo noemde. Voor de kritische benadering: zie WAUTERS, A., *Le château impérial de Gand*, Brussel, 1886, p. 165-189 en DE VLAMINCK, A., *Les origines de la ville de Gand*, Brussel, 1891, p. 69-77.

8. HAVENITH, A., *Quelques passages de la Chronique de St-Bavon de Jean van Thielrode*, Gent 1902, pp. 1-90; VAN ACKER, K.G., *De ‘Libertas castrensis operis’ van Antwerpen en de Ottogracht te Gent*. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1987, jg. 61, p. 1-9 en vooral KOCH, A.C.F., *Grenzverhältnisse an der Niederschelde, vornehmlich im 10. Jahrhundert*. In: *Rheinische Vierteljahrsblätter*, Bonn, 1956, 21, p. 182-218.

9. HOLDER-EGGER, O., *Zu den Heiligengeschichten des Genter St. Bavoklosters*. In: *Historische Aufsätze an Georg Waitz gewidmet*, Hannover, 1886, p. 659. Letterlijk: ‘eins der kläglichsten Machwerke, welches die Mittelälterliche Historiographie aufzuweisen hat’. Deze synthese die destijds heel wat ophef maakte vooral in antiklerikale kringen, werd in het Nederlands en het Frans vertaald.

10. MAZEURE, N., *Het ‘chronicon’ van Johannes van Thielrode: een Baafse kruisbestuiving tussen historiografie en diplomatisch bronnenmateriaal*. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 2001, deel 55, p. 93-94.

11. WAUTERS, A., 1886, p. 171; Ugent bibliotheek website anno 2004 over Thielrode.

12. GYSSELING, M., *Gent’s vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, p. 11-12. Gedetailleerd in: VAN WEZEMAEL, M., *Neen, de Oude Schelde is niet altijd oud geweest*. In: *Ghendtsche Tydinghen*, Gent, 1983, jg. 12, p. 186-214. Het Oud Scheldeken week af van de huidige bedding aan de Sint-Lievenslaan bij de Ter Platenbrug, vervolgde onder de Tentoonstellingslaan en dwarste ter hoogte van de Raveschootstraat het actuele park. Verder ging het in bochtig verloop onder of achter de Hubert Frère-Orbanlaan en het Graaf van Vlaanderenplein, eerst in noordelijke richting tot bij de Brabantdam rechtover de protestantse tempel en dan westelijk draaiend dwars doorheen het huidige ‘rodelichtjeskwartier’ naar de Oudescheldestraat. Ter hoogte van de Kuiperskaai was er een verbinding met de vermoedelijk al in de 10de eeuw in opdracht van de Sint-Pietersabdij gegraven Muinkschelde. Volgens anderen kan de Muinkschelde pal naast de Blandijnheuvel wel degelijk een natuurlijke waterloop zijn (DUMON, M.E., *Gent. een stedenaardrijkskundige studie*, Brugge, 1951, deel I, p. 66).

13. LOT, F., *La frontière de la France et de l’Empire sur le cours inférieur de l’Escaut du IXe au XIIIe siècle*. In: *Bibliothèque de l’Ecole des Chartes*, Parijs, 1910, deel 71, p. 5-17.

14. Pirenne zelf ging er niet op in, maar hij bleef tot in de laatste editie van zijn *Histoire de Belgique* (Brussel, 1929, p. 108) aanhalen dat het Land van Waas tot het Lotharingse en later tot het Duitse rijk behoorde. Dat was ook zo voordat de betwisting tussen de Dampierres en de Avesnes vanaf het midden van de 13de eeuw de zaken moedwillig ging compliceren. De Avesnes claimden gebieden op grond van een al dan niet vermeend toebehoren aan die rijken en de documenten uit die tijd zijn in dat opzicht weinig betrouwbaar. Pirenne patroneerde een publicatie daarover van de filoloog Leonard Willems (WILLEMS, L., *Les frontières de la France et de l’Empire à Gand et dans le pays de Waes du IXe au XIIe siècle*. In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1908, oude reeks jg. 8, p. 19-20).

15. KOCH, A.C.F., 1956, p. 182-218.

16. VERHULST, A., *Landschap en Landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*, Brussel, 1995, p. 31-33 en 64-67. Hierin ook de complexe interpretatie van de begrippen Sincfal en Zwin.

17. Slechts een klein stukje van de Moervaart (Durme) tussen Rodenhuize en Mendonk en de onstabiele inham bij Biervliet konden doorgaan als onderdeel van resp. zuidelijke en westelijke grens van het gebied.

18. DESMET, D., De bestuurlijke organisatie van de streek in de middeleeuwen van de vierde tot de veertiende eeuw. In: DE KRAKER, A.M.J., VAN ROYEN, H., DE SMET, M.E.E., (red.) Over den Vier Ambachten, Kloosterzande, 1993, p. 525-530.
19. GYSSELING, M., Germanisering en taalgrens. In: Algemene geschiedenis der Nederlanden, deel 1, Haarlem, 1981, p. 109.
20. Tussen de twee diocesen waren herhaaldelijk betwistingen over de onderlinge grenzen (referenties in WILLEMS, L., 1908, p. 19-20 en KOCH, A.C.F., 1956, p. 182).
21. GANSHOF, F.L., Les origines de la Flandre Impériale. In: Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles, Brussel, 1942-1943, deel 46, p. 99-131.
22. De oerparochie van de oorspronkelijk aan Petrus toegewijde abdijkerk omvatte, naast gebieden in het noordoosten en oosten van de 14de-eeuwse stad dicht bij de abdij, ook de latere parochies Oostakker met Sint-Amandsberg, Desteldonk, Mendonk, Zaffelare, Lochristie en Zeveneken. Reeds zeer vroeg werd het kleine Mendonk daarvan afgesplitst. De naast de abdijkerk opgerichte Heilig Kerstkerk (gewijd in 1067) nam later de parochiale functies over. Afsplitsing van de landelijke parochies volgden in de 12de en 13de eeuw. Deze oerparochie valt samen met het bestuurlijk ressort van de Sint-Baafsheerlijkheid (GYSSELING, M., Speurtocht in het vroege verleden van Gent en omgeving. In: Jaarboek Oost-Oudburg, Sint-Amandsberg, 1980, jg. 17, p. 13).
23. KOCH, A.C.F., 1956, p. 195.
24. LUYKX, T., Johanna van Constantinopel, Antwerpen, 1946, p. 355-356 (voetnoot). Gebaseerd op een oorkonde uit 1236 (VLEESCHOUWERS, C., De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent 819-1321, Brussel, 1990, deel 2, nr. 221, p. 243). Een indrukwekkende reeks voorbeelden van de toenmalige opvatting dat Sint-Baafs, het Sint-Baafsdorp (*villa sancti Bavonis*) en de Heilig Kerst parochie (*parochia sancta Christi*) in het Duitse rijk lagen, is te vinden in KOCH, A.C.F., 1956, p. 191-192.
25. Alphonse Wauters zocht er een (eerder onwaarschijnlijke) politieke reden achter. Hij meende dat de grensinterpretatie van Thielrode kaderde in de strijd tegen de Franse overheersing onder Filips de Schone in zijn tijd (WAUTERS, A., 1886, p. 188-189). Ook volgens W. Mohr, die in verband met de Ottogracht tegelijk warm en koud blaast, wou Thielrode uit politieke overwegingen zijn abdij met behulp van de gracht in het Duitse rijk een plaatsje doen vinden. Hij specificeert echter niet welke dat konden geweest zijn (MOHR, W., Studien zur Klosterreform des Grafen Arnulf I. von Flandern, Leuven, 1992, p. 6-8).
26. VLEESCHOUWERS, C., 1990, deel 2, nr. 83, p. 86-88. De abdij was *in imperio siti*.
27. VLEESCHOUWERS, C., 1990, deel 2, nrs. 383 en 398, p. 383-384 en 429-431.
28. VLEESCHOUWERS, C., 1990, deel 2, nr. 1, p. 7. Tekst in GYSSELING, M., KOCH, A.C.F. Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta, Brussel, 1950, deel I, p. 223: *ex monasterio quod dicitur Ganda, quod est situm in pago Brabantinse*.
29. DHONDT, J., De graven van Gent. In: Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1944, deel 1, (nieuwe reeks), p. 128. Anton Koch wees echter op de mogelijkheid dat de ligging van Sint-Pieters in de pagus Doornik een latere toevoeging bij het niet in origineel bewaarde document kan zijn (KOCH, A.C.F., 1956, p. 182).
30. Een afzonderlijke gouw Gent werd vermeld in de 7de en 8ste eeuw (GYSSELING, M., 1954, p. 15; vroegste vorm; *in pago Gandinse*).
31. Goed geïllustreerd in WILLEMS, L., 1908, p. 291-324.
32. Het oorspronkelijke bezit aan gronden van de Sint-Baafsabdij in het Gentse was aan beide zijden van de vermeende grensgracht gelegen (VAN WERVEKE, H., 1933, Kritische studiën betreffende de vroegste geschiedenis van de stad Gent, Antwerpen, 1933, p. 32-40), maar het was in twee bestuurlijke eenheden opgedeeld met de Schipgracht als grens: westelijk het Evergemse met Ekkergerm en Marka en oostelijk het oorspronkelijk zeer grote gebied van de Heilig Kerstparochie die zich tot Lokeren uitstreekte (KOCH, A.C.F., 1976, p. 191).

33. DECLERCQ, G., Heiligen, lekenabten en hervormers. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs tijdens de eerste middeleeuwen (7de-12de eeuw). In: *Ganda&Blandinium* (DECLERCQ, G., red.), Gent, 1997, p. 31; KOCH, A.F.C., 1956, p. 207-208. De abdij bewaarde vier oorkonden van Otto II, in zeer korte tijd uitgevaardigd tussen 974 en 977 (VLEESCHOUWERS, C., 1990, deel 2 nrs. 5,6,7,8, p. 8-9).
34. VAN WERVEKE, A., 1892, p. 23-29. De foutieve opvatting in dit werk van de Schipgracht als natuurlijke verbinding tussen Leie en Durme, werd gecorrigeerd door Achiel De Vos (DE VOS, A., 1958, p. 44-45). Zie hierover echter ook DUMONT, M.E., 1951, voetnoot op p. 11-12. Vermoedelijk haalde Van Werveke zijn Othenemosterd bij WARNKOENIG, L.A., GHELDOLF, A.E., *Histoire de la Flandre*, Brussel, 1836, deel 2, p. 22-31. Deze auteurs plaatsen Otinge echter foutief aan de westgrens van de Vier Ambachten (Duitse rijk) met het Brugse Vrije (Frans territorium) en ze maakten de verbinding met de Schipgracht via een noordwestelijke zijtak van deze waterloop. Zie ook KOCH, A.C.F., 1956, p. 185, voetnoot 19: *Die Bezeugung Otene hat Tielrode Mit den Name Otto verbinden wollen*.
35. De vroegste vermelding van de naam is in een oorkonde van Sint-Baafs te vinden (VLEESCHOUWERS, C., 1990, deel 2 nrs. 231, 232, p. 253).
36. Nog een andere klankgelijkenis zorgde voor verwarring. Jacobus Meyerus, de vroegste interpretator van de Vlaamse geschiedenis, meende dat (een) keizer Otto in 949 de Vier Ambachten in bezit nam. Hij zou de Hontegracht hebben laten graven, die hij Ottogracht liet noemen en als grens van dit keizerlijke gebied aanduidde (cf. DIERICX, CH.L., 1815, deel 1, p. 480). Deze 16de eeuwse interpretatie kreeg geen navolgers van betekenis.
37. GYSSELING, M., Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226), Brussel, 1960, deel 2, p. 776; GYSSELING, M., Oude toponiemen in de Vier Ambachten. In: *Over den Vier Ambachten*, 1993, p. 171. *Ee* betekent water (Germaans: ahwo, Latijn: aqua, Frans: eau). Het is 'Kustvlaams' voor 'aa' bekend uit tal van riviernamen. Otene of Otenee bevat de persoonsnaam Oto of Uhto in de genitief: Uthan ahwo, de (natuurlijke) waterloop van Uhto. Dichtbij waren er nog dergelijke 'ee' toponiemen, zoals de Diepenee en de Laree. De latere namen Notense Geule en Otheense Kreek zijn dus pleonastisch.
38. Met de Blide werd meestal de voortzetting van de samenvloeiende Otenee en de Zoutvliet, resp. oost en west van Terneuzen bedoeld.
39. DE KRAKER, A., De Vier Ambachten in vogelvlucht, ca. 750 jaar kaartbeeld. In: *Over den Vier Ambachten*, 1993, p. 8. Een kaartfragment uit 1569 van Frans Horenbaut, bewaard in het Gentse rijksarchief, met *Audt Oten* is mooi weergegeven in VERHULST, A., 1995, p. 72; de *Notense Geule* en de kleine *Nieuw Oetenpolder*: idem p. 75 (uit: Sanderus, *Flandria Illustrata*, 1644, deel II, p. 618-619).
40. De hier verdedigde hypothese over het ontstaan van de mythische monding te Othene komt niet overeen met de beschrijving die door Anton Koch gegeven werd van de grenzen (KOCH, A.C.F., 1956, p. 183-187).
41. De nederzetting ging al in 1214 verloren door een stormvloed (VERHULST, A., 1995, p. 74). In 1584 verdween het gebied onder de golven nadat de geuzen de beschermende zeedijk doorgestoken hadden (BAUWENS, W.E.M., Verdwenen dorpen in de Vier Ambachten. In: *Over den Vier Ambachten*, 1993, p. 180-181). 'Nieuw Othene' werd pas in 1848 terug volledig ingepolderd.
42. DEVRIESE, L., De Gentse Waterwijk. De stad verkavelde het terrein. In: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1998, jg. 22 nr. 4, p. 30.
43. SAG, reeks 333 (Gedelee) nr. 1, f. 6. Het betreft de huidige huisnummers Ottogracht 48 en 50 (kad. nr. 117c en 117d) naast het hoekhuis met de Goudstraat. Deze eerste vermelding kwam er wellicht niet toevallig kort nadat de monnikengemeenschap Baudelo haar oorspronkelijke vestiging in Sinaai-Waas verliet na de afscheiding van de noordelijke provincies en zich te Gent vestigde in het oude bijhuis van de abdij.

44. SAG, Nota's straten, nr. 252.

45. SAG, reeks XIV (Baudelo) nr. 21.

46. Ook het oude gedeelte van de Baudelostraat tussen de gracht en de Leie werd in de Franse tijd en in de eerste helft van de 19de eeuw naar de keizer genoemd: Ottostraat (DECLOET, J.P., *De Gentse straatnamen 1799-1942*, Gent, 2002).

47. Zie DE VLAMINCK, A., 1891, p. 70.

CHATEAUBRIAND

Meer dan 40 jaar geleden schreef Pierre Kluyskens onderstaand artikeltje over Chateaubriand (1768-1848)

Wij hadden het verleden week over de grote Nederlandse filosoof, Erasmus van Rotterdam, en over de manier waarop hij, na een geestdriftige reis door onze gewesten, enkele jaren later onwillekeurig en geheel toevallig gemengd werd in een avontuur dat zich in onze stad had afgespeeld.

Van onze Noorder- tot Zuiderburen is de afstand in vogelvlucht niet bijster groot en wij kunnen dan ook zonder veel risico een sprong wagen van Rotterdam naar Saint-Malo, om even te verwijlen voor het graf, dat majestatisch en arrogant van op een rots de oceaan aanschouwt en trotseert, het graf van een der grootste figuren van de Franse Romantiek en de wereldliteratuur, François-René de Chateaubriand, en hem te vragen wat hij, bijna anderhalve eeuw geleden, tijdens de Honderd-Dagen, in onze oude stad heeft gezien, gehoord en beleefd.

“Waar gaat gij heen?” “Daar waar er gevochten wordt”, klonk ‘t fiere, harts-tochtelijke antwoord van de jonge Chateaubriand in een Brussels salon, waar de émigrés in 1792 vergaderd waren.

Hij vertrok, werd gewond, door zijn kolonel ontslagen. Met zijn handschrift van “Atala” in zijn bagage, zwerft en sukkelde hij als een ellendeling in de Ardennen.

Hij bedelt om een stuk brood, om wat water, om een deken; hij valt in bezwijming langs de baan, wordt opgepikt door soldaten, met een kar naar Brussel gebracht “la cuisse entourée d’un torchon de foin, l’uniforme en loques”. Dat was zijn eerst contactname met ons land. Is hij toen door Gent getrokken? Wij kunnen het enkel gissen, want hij heeft Brussel verlaten om zo spoedig mogelijk Engeland te vervoegen en het is in Oostende dat hij een schip vindt. “J’arrivai doucement à Ostende par les canaux”, schrijft hij in zijn “Mémoires d’autre-tombe”.

Deze egocentrische natuur vermeldt ten andere enkel die lotgevallen, die avonturen, die episoden waarin hij, François-René de Chateaubriand, de eerste viool

gespeeld heeft of een mooie rol mocht vertolken, en het is daarom dat hij zo weinig vertelt over die hachelijke dagen, maar integendeel zo expliciet is wanneer hij het heeft over zijn verblijf te Gent, aan het Hof van Lodewijk XVIII, gedurende de Honderd-Dagen.

Men begrijpt het best, want in 1815 is hij de ellendige, uitgeputte vluchteling niet meer die hinkend en kermend door ons land trekt, maar de grote seigneur die Lodewijk XVIII speciaal naar Gent ontbiedt om hem minister van binnenlandse zaken bij interim te benoemen. De titel was groot, de opdracht echter beperkt, maar Chateaubriand zag enkel de titel.

Hij zou ten andere enkele jaren later in 1823, opnieuw een ministerieel portefeuille weggakpen, doch het was geen kolfje naar zijn hand en hij heeft er ook geen al te beste herinnering van bewaard: men slaapt weinig en slecht in een ministerieel bed, schrijft hij: "un lit où on ne dort guère, où on reste peu"!

Te Gent was het inderdaad zo: onze minister bij interim moet zijn ministerieel bed opmaken, eerst in het "Hôtel de Flandre" in de Drabstraat, later bij de h. Van der Bruggen in de Lange Kruisstraat, maar het bed is er slecht, zoals de discussies in de ministerraad van 't Hôtel d'Hane Steenhuyse vervelend zijn, en zoals de Gentse keuken niet lekker is.

Hij zit menigmaal aan tafel bij de familie d'Hoop in de Burgstraat, eerbiedwaardige ouders, omringd van een dertigtal kinderen en kleinkinderen, of bij de h. Coppens, waar men van 13 tot 20 uur, aan tafel blijft en negen verschillende gerechten moet binnen smullen: "on commence par les confitures et l'on finit par les côtelettes".

Ja, voegt Chateaubriand er aan toe, enkel de Fransen kunnen methodisch eten zoals zij alleen een boek kunnen samenstellen!

Tot op heden heeft niemand er aan gedacht een studie te wijden aan de oprechtheid en de veraciteit van Chateaubriand's gedenkschriften, waar hij het heeft over zijn verblijf in onze gewesten.

Wij kunnen het enkel betreuren, want wij zijn ervan overtuigd, dat zulks een uitstekende test zou uitmaken voor de fantasie, het karakter en het gebrek aan objectiviteit van deze auteur.

In Chateaubriand's werk mag men slechts één personage zoeken: de schrijver zelf, en slechts één enkele schoonheid bewonderen: die van zijn stijl.

Lodewijk XVIII, Napoleon, Wellington zijn in de Mémoires d'outre-tombe en zijn verhaal van de Honderd-Dagen, slechts tweederangsfiguren: alleen het "ik" van Chateaubriand die meer dan ooit gedurende zijn verblijf alhier van de melancolie een wellust heeft gemaakt, is van belang.

Zoals de andere personages van geen tel zijn, zo verdwijnt ook het historische Gent in de schaduw van het beeld welke schrijver er van opgewekt heeft tijdens zijn lange wandelingen, een beeld dat op verre na met de werkelijkheid niet overeenstemt. Voor Chateaubriand is er maar één Gent, niet de stad van

Keizer Karel, maar de stad zoals hij ze gezien heeft!

Hij is trouwens de enige geweest die onze stad met Granada heeft durven vergelijken. Hij wekt de Spaanse bezetting op en automatisch gaat hij Gent met de stad van het Alhambra vergelijken: “Les moeurs espagnoles impriment leur caractère: les édifices de Gant me retraçaient ceux de Grenada, moins le ciel de la Vega”!

Hij is ook de enige om onze vaarten en kanalen met de ...Missouri te vergelijken: “Les barques glissant sur d’étroits canaux avaient l’air de voguer sur l’herbe; elles me rappelaient les canaux sauvages dans les marais à folle avoine du Missouri”!

In een roman zou een dergelijke beschrijving prachtig uitkomen, maar in een verhaal dat een historische weergave wil zijn van een der meest bewogen bladzijden uit de Franse geschiedenis, klinkt dit proza vals en bijna kinderachtig zoals ten andere ook zijn interpretatie van het verleden onze stad. Onze geschiedenis is hij niet gaan aanleren in boeken, documenten of bibliotheken, maar in de wolken: “mes yeux erraient sur les clochers de la ville, l’histoire m’apparaissait sur les nuages du ciel... Quand j’avais rêvé parmi les siècles...” enz.

Misschien had Martin-Chauffier, moest hij een paar dagen in Gent hebben doorgebracht, aan zijn merkwaardige studie “Chateaubriand ou l’obsession de la pureté” een nieuw hoofdstuk kunnen toevoegen, gewijd aan die eigenaardige beschrijvingen van onze stad, haar geschiedenis, begijnhoven en monumenten, en had die auteur die zo voortreffelijk het accent wist te plaatsen op die dorst naar het pathetische bij Chateaubriand; een nog juister en trouwer portret van zijn personage kunnen schilderen.

Want, hetgeen Chateaubriand te Gent heeft gezien, en zulks is kenschetsend voor de grote romantieker, is enkel wat hij elders gezien heeft of beelden die in zijn dromen ontstaan zijn, zoals hij ons wellicht een juister beeld van Gent had geschonken indien hij opnieuw naar het Oosten of naar Amerika ware getrokken. Hij bekent het ten andere zelf: “Mes vieux songes, vous reverrai-je jamais?”

Zelfs zijn beschrijving van Gent, van het Hof van Lodewijk XVIII en van de Veldstraat, op de dag van de slag van Waterloo, is volledig vervalst, omdat er op het ogenblik dat over het lot van Europa wordt beslist, slechts één personage aan de lezer wordt voorgesteld: Chateaubriand!

Wie hem kent, weet, dat hij die dag heeft moeten beven en rillen zoals Lodewijk XVIII en alle émigrés, en dat ook zijn bagage klaar was en dat ook zijn nieuwe reisweg meer oostwaarts, duidelijk op de kaart stond uitgestippeld, maar voor de lezer moet hij doorgaan als de onbewogen, onverschrokken held die rustig gaat wandelen met een boek van Caesar onder de arm!

Hij schrijft enkel voor het nageslacht en hij wil dat dit beeld van hem door de komende generaties bewaard blijft.

Hij trekt de stad uit en luistert naar het gebulder van de kanonnen: “Je m’appuyai debout contre le tronc d’arbre, le visage tourné du côté de Bruxelles. Un vent du Sud s’étant levé, m’apporta plus distinctement le bruit de l’artillerie. Cette grande bataille, encore sans nom, dont j’écoutais les échos au pied du peuplier et dont une horloge de village venait de sonner les funérailles inconnues, était la bataille de Waterloo”.

Wat een prachtig onderwerp voor een historisch tafereel in een Vierjaarlijks Salon, maar welke fantasie ook!

Dat Chateaubriand op 65 km. afstand het gebulder van de slag van Waterloo heeft gehoord, dat hij op amper een mijl van Gent, een dorpsklok hoorde luiden, dat hij rustig aanleunde tegen een boom en even rustig Caesar aan het lezen was, kan men slechts met oneindig veel goede wil en lichtgelovigheid slikken; maar, dat hij alleen, wanneer hij in Gent terugkwam en in de Veldstraat vernam dat Napoleon de overwinning had behaald en Brussel was binnengerukt -dit vals bericht werd slechts later in de nacht tegengesproken-, dat hij alleen kalm bleef, neen, dat zal wel niemand kunnen geloven!

Van alle beschrijvingen en reisindrukken over Gent, en zij zijn bijzonder talrijk, zijn die van Chateaubriand, literair gezien, ontegensprekelijk de mooiste; de bladzijden welke hij aan de Honderd-Dagen gewijd heeft, leest en herleest men steeds met eenzelfde vreugde, eenzelfde genot, maar een trouw beeld van onze stad, een objectief verhaal van wat alhier is voorgevallen in die bewogen dagen, moet men elders gaan zoeken.

Chateaubriand heeft in die beschrijving, zoals in al zijn werken slechts één personage uitgebeeld: zijn eigen persoon, zijn eigen dromen, zijn eigen hoogmoed...

Pierre KLUYSKENS

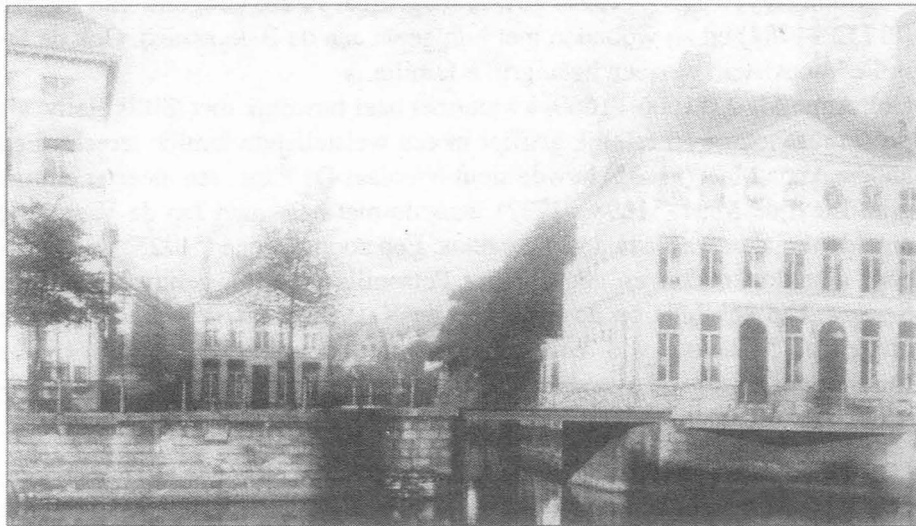
DE FAMILIE MASTVAN DE VRIJE SCHIPPERSNERING EN DE VRIJE NERING DER WIJNSCHRODERS VAN GENT (vervolg)

De vorige keer hadden we het hier over de erfelijke nering, de mannelijke telgen van de familie en de beroepsbezigheid van de dames Mast tot het einde van het Ancien Régime. Thans doen we verder met de aangetrouwde familie Mast en vertellen we dan hoe het de familie vergaan is sedert het einde van het Ancien Régime in 1796.

DE AANGETROUWDE FAMILIE

Arend Mast huwde Margareta Hugaert (+ca 1496) die verwant was met één van de meest invloedrijke personen van toen nl. Nicolas De Maech (°1460 +1506) die volgens historicus Ferdinand Van den Bemden (en nog andere) raadsheer was van Keizer Karel, wat me toch zeer onwaarschijnlijk overkomt aangezien Keizer Karel pas in 1500 geboren werd.

Lieven Mast huwde rond 1522 Margareta Van Loo. Haar vader Jan was deken van de vleeshouwersnering, woonde aan de POËL en stamde af van een reeks belangrijke families als Deynoot, Meyeraert, Minne, Velraets en Hurtebuucx.

Zicht op de verdwenen Oordeelbrug ca 1896, in welke omgeving tal van familieleden Mast woonden, leefden en werkten. Links het begin van de Lindenlei met de hoek van Pekelharing, rechts de Recollettenlei. Hier aan de brug vertrok deze leiearm met een brede bocht achteraan rechts richting Houtlei, om via de huidige Ramen uit te monden in de Leie achter de toenmalige Appelbrug en naast het plantsoen van de Jan Breydelstraat (foto verzameling Erik Dekeyser).

Lieven Masts dochter Magdalena trouwde met Jacob Deynoot (°1528 +1584), vrij vleeshouwer. Jacob Mast huwde Catharina de Kevelaere, fa Nicolaas, advocaat bij de Raad van Vlaanderen. Zijn dochter Francisca huwde Michael Cocquyt aan wie in 1621 het *Metselaarshuis* op de hoek van de CATALONIËSTRAAT met de St.-NIKLAASSTRAAT toebehoorde. Hun zoon François Cocquyt (+1678) was deken van het ambacht der timmerlieden. Zijn naam wordt vermeld op een tafereel in de kapel van St.-Antonius in de St.-Niklaaskerk. Dochter Anna Françoise Cocquyt huwde Joos Van den Berghe, procureur bij de Raad van Vlaanderen.

Advocaat Cornelis Spillebaut (+1635) had Anna Mast als echtgenote. Een andere Jacob Mast trouwde in 1620 met Isabelle Hof, dochter van Hendrik, nog een procureur bij de Raad van Vlaanderen. Na de dood van Jacob hertrouwde Isabelle met Adrien (le) Provost, mogelijk is het hij die heere van Enghien was en hoofdman van de brouwersnering van Gent.

Maria Mast (°1660 +1725) huwde Jan Neyt, erfachtig ontvanger van het Land van Zottegem, en woonde aan NIEUWLAND. Dochter Maria Cornelia (+1767) was begijn en zoon Gilbert was norbertijn en pastoor te Astene. Hun zoon Joos Neyt (°1695 +1779) woonde aan het Gewad en was onderkoning van de St.-Jorisgilde op het ogenblik van de grote koningsschieting met Karel van Lorreinen op 10.9.1752 en staat dus ook op het schilderij dat bij die gelegenheid gemaakt werd door Pieter Van Reysschoot (°1738 +1795). Hun dochter Charlotte Neyt (°1737 +1792) huwde magistraat Pierre Gregoire Van Alstein (°1732 +1784) en zij woonden met hun gezin aan de BENNESTEEG. Ook de familie Van Alstein was een belangrijke familie.

Ook Anna Mast (°1606 +1660) kwam met haar huwelijk met Gillis Hally, als procureur, notaris en erfelijk griffier in een welstellende familie terecht. Een andere Anna Mast (°1635) huwde sieur Nicolaas De Pape, een meester chirurgijn. Liévine Mast (°1698 +1777) woonde met haar man Jan de Vaere, die ameldonkmaker was, aan de VOORMUIDE. Een zoon Antone (°1725) was eveneens ameldonkmaker en een dochter Petronilla (°1733), gehuwd met Joos Serraes, had een huis op de hoek van de KALVERSTRAAT (Patershol) en drie huizen op MEERHEM w.o. een herberg waar voor teecken uytsteeckt *Het Ossenhoofd*. Zij zijn de overgrootouders van de bekende Gentse kunstschilder-tekenaar-etsers Jules De Bruycker (°1870-1945).

De kleindochter van Barbara Mast (°1711 +1742) was Isabelle De Wispelaere, een begijntje in het *Convent ter Steene* (SOPHIE VAN AKENSTRAAT) en overste in het thans gesloopte convent *Ter Carden* (HIPPOLIET LAMMENSSTRAAT) van het Groot St.-Elisabethbegijnhof. Haar broer en zus erfden de helft van de korenwindmolen *De Vliege* op de weg leidend naar Rooigem (aan de BEVRIJDINGSLAAN).

Catharina Mast (°1659 +1721) huwde met Petrus Van Loo van de vrije vleeshouwers en woonde in de POSTEERNESTRAAT. Na zijn overlijden hertrouwde zijn weduwe met Joannes Van der Haghen, niet alleen vrijshipper, maar ook kuiper en azijnlegger. Catharina overleed in de SEPEREYSTRAAT (de huidige KALANDESTRAAT).

Pieter Rosseel was aanvankelijk vanaf 1745 tavernier en uitbater van cabaret *In Nantes* (in het oude Wijnschrodershuis) toen hij twee jaar later trouwde met Petronilla Mast (°1730 +1764). Pieter werd dan daarbij ook wijnzegger. Bij haar overlijden op de VEERLEPLAATS werden o.m. eigendommen geïnventariseerd te Merelbeke (Hollebeekwijk) en op de KETELVEST.

Petronilla Mast (°1717 +1786) huwde Judocus De Meulemeester, koper van de nering der kruideniers. Na zijn overlijden trouwde ze met Frans De Somer, meester-kleermaker. Ook hij overleed kort daarna en Petronilla zette zelf de handel in kruidenierswaren en brandewijn verder aan de KORTE SCHIPGRACHT. In de LANGEMUNT (*huis De Pauwinne*) op de hoek met de ONDERSTRAAT (huidig nr. 38, Twiggy) woonde Isabella Mast (°1720 +1785), in huwelijk met Frans Vlaeming, die er een handel en winkel hadden in textielwaren. Hun dochter Rosa huwde met Bernard Isace, een licentiaat in de medicijnen aan de WATERMOLENBRUG (BRABANTDAM aan het FRANÇOIS LAURENTPLEIN). Hun zoon Jan Vlaeming (°1755 +1827) was licentiaat in de godgeleerdheid en als pater norbertijn werkzaam o.m. als pastoor te Ottergem en Grammene.

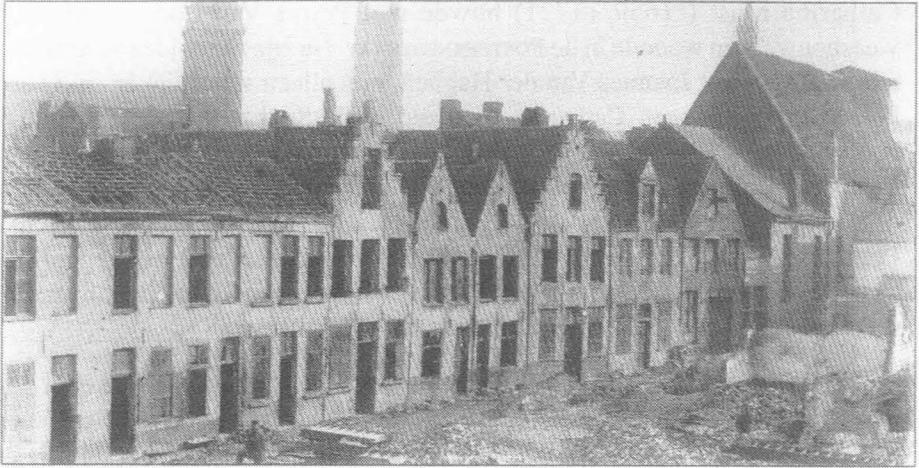
Nog in de LANGEMUNT woonde Francisca Bernardina Mast (°1722 +1766) die gehuwd was met Albert d'Anvers, koopman in wijnen, in het huis genaamd *De Kleerbessem* (moeilijk te situeren, wellicht het zevende of achtste huis rechts, komende van het Groot Kanon), mogelijk het nr. 51 of 53.

Petrus Van Damme (°1760 +1831), echtgenoot van Anna Mast was notaris en advocaat en stond in 1792 op de lijst van de *Deftige Borghers*, wonend in de KAMMERSTRAAT.

DE MANNEN MAST NA HET ANCIEN REGIME TOT HET EINDE VAN DE XIXE EEUW

Niettegenstaande de nering van de vrije schiplieden en de vrije kraankinders in 1796 was afgeschaft bleven vele familieleden Mast hun beroep verder uitoefenen. Zij organiseerden zich dan maar in maatschappijen.

Zoals we reeds hoger zagen vestigden zich tegen het einde van de XVIIIe eeuw een aantal familieleden als middenstander. Naast de VLEESHUISBRUG woonde Egidius Mast (°1757 +1803). Hij verkocht glaswerk (koopman in tafelglazen; magazijn van kristal, spiegels, glazen, enz.) in het huis *Au Prince Charles*, KLEINE VISMARKE 1, huidig reisbureau Flandria. Samen met zijn echtgenote Joanna Bernier (°1770 +1830) was hij ook eigenaar van *le cabaret Au*

Wolfstraatje (Wolfsteeg) tijdens de sanering van de buurt in 1897. De huizenrij met de onpare huisnummers is reeds gesloopt en aan de overzijde is men begonnen met het verwijderen van de dakpannen en de houten trappen. Boven de daken de torens van de St.-Jacobskerk, St.-Baafskathedraal en de spits van het oude belfort. Uiterst rechts zien we het dak van het Lakenmetershuis op de Vrijdagmarkt waarnaast het Wolfstraatje gelegen was. In het Wolfstraatje was toen het linker huis met de trapgevel het nr. 10 en het huisje links ervan met eveneens een deur in het midden het nr. 12. In deze straat woonde het gezin Frans Jan Mast x Braet tussen ca 1770 en 1800. In het huis nr. 10 woonde hun jongste zoon, het gezin Jan Bernard Mast x Van Belle tussen ca 1797 en 1810 en in het nr. 12 woonde hun andere zoon, het gezin Frans Jan Mast x Bogaert tussen 1800 en 1820 (foto verzameling Frank Olov Ödberg, waarvoor dank).

Ville de Rome, haaks palend aan het voorgaande. Het betreft dus het bekende – thans verdwenen – café Rome aan de KLEINE VISMARKT waarin laatst visrestaurant Meersschaut gevestigd was. Ook in de HARINGSTEEG, de PLOTERSGRACHT en de BALLENSTRAAT had Joanna Bernier met haar tweede echtgenoot Jacques Van Loo (°1765 +1843) eigendom.

Petrus Joannes Mast (°1778 +1805) was conscrit in het leger van Napoleon maar stierf *als prisonier aan marasme* (krachteloosheid en inzinking) in het militair hospitaal van Lille (Fr.). Felix Mast (°1787 +1813) overleed in Dendermonde als *matelot à bord de navire La Mâtüre de Mons, navigant sur la rivière de l'Escaut, en ce moment à la rade de cete ville de Termonde*.

Een kleurrijk figuur was Eugène Charles (Karel) Mast (°1803), wellicht de medeauteur van het boekje (...) *uittrek van de artikels der wet, boeten of verbeurten bepalende; raekende de Branderijen, de Brouwerijen, het Gemaal, het Geslagt, de Wijnen, het Zout en de Suiker* (...). Mast deed zich kennen als een militante aanhanger van het orangisme. Tijdens de zg. katoenoproer geraakte hij slaags in een herberg en werd ervan verdacht geld te hebben uitgedeeld om de vrijheidsboom te helpen verbranden. Er werd op 3.10.1839 een aanhoudingsbevel tegen Mast uitgevaardigd, maar het is niet duidelijk of hij

ooit werd aangehouden. Zowel zijn eerste als zijn tweede echtgenote was herbergierster *In de Wilde Roze* (WILDEROOSSTRAAT). Later dan met zijn tweede vrouw ook *In de Gouden Vos* (NEDERKOUTER). In 1851 is Karel tapper geworden in het Casino (waar zich nadien de faculteit Diergeneeskunde vestigde) aan de COUPURE en is in 1857 verhuisd naar Lokeren.

Na de afschaffing van de neringen en na zijn huwelijk legde Adriaan Mast (°1763 +1812) zich toe op het brandewijn- en jeneverstoken en vestigde zich in het huis *De Zonne* aan de HOOIAARD (huidig nr. 4, juwelen Kwesto). De eigenlijke stokerij bevond zich in de KEYSERSTRAETE (huidige BRUSSELSEPOORTSTRAAT), even voorbij het huidige Hollainhof. Zijn zoon Felix Mast (°1797 +ca 1873) vestigde zich als lijnwaadhandelaar te Brussel en deed er goede zaken. Een andere zoon, Frans Leopold Mast (°1796 +1873) was zowel wijnschroder (lid van de kamer der kraankinders in 1840), één van de 37 kuipers in Gent, slijter van dranken, wijnhandelaar en had een druk bezochte herberg aan de LANGE WIJNGAARDSTRAAT (de opgehoogde SEMINARIESTRAAT) op het gevaar af verslaafd te geraken aan alcohol, wat dan ook gebeurde. Na 1865 is hij wasser geworden, verder verslaafd geraakt en verdronken in zijn kelder (onder invloed...) na de grote overstroming van de Nederschelde in 1873. Hij had redelijk wat eigendom in de LANGE WIJNGAARDSTRAAT, de APOSTELSTRAAT (cf. APOSTELHUIZEN), VEERSTRAAT, ST.-LIEVENSSTRAAT (cf. ST.-LIEVENSPORTSTRAAT), NEERSCHELDEKAAI (cf. REEP).

Frans Mast (°1767 +1842) was vrije schippersmaat, vrijschipper, *journalier* en *manoeuvre* in de WOLFSTEGE, *boutiquier*, *employer à la grue* (GELUKSTRAAT) en *linger* (linnenverkoper). Zijn kleinzoon Laurent (°1815 +1838) deed eerst 30 maanden legerdienst en werd dan *voltiquer au 3e batterie du 2e régiment de ligne*. Hij stierf in het *Maison d'infirmierie Militaire* te Arlon.

Van zwaar kaliber was Jan Mast (°1825 +1889) die samen met zijn broer Emmanuel Mast (°1827 +1879) een eerste maal in 1844 werd veroordeeld tot één maand gevang, uitgezeten in het *Rasphuis* aan de COUPURE, wegens diefstal. Daarna volgden de veroordelingen vlug na elkaar: *diefstal*, *vol et vagabondage*, *bris de vitres*, *diefstal* en *recidivisme*. Hij was 43 jaar toen hij vrijkwam en kalmer werd met te trouwen. Hij werd smid en vestigde zich in de HOLSTRAAT. Ook zijn broer werd verschillende malen veroordeeld wegens *diefstal*, *oplichterij* en *vagabondage*. Na zijn vrijlating werd hij kleermaker in de WELLINCKSTRAAT.

Jan Albert Mast (°1763 +1814) huwde Livina Joanna Stevens (°1763 +1814') die eveneens uit een bekende vrijschippersfamilie stamde. In 1790 werd hij in *het Schippershuis* aan de GRASLEI nog verkozen tot ontvanger van de vrije schippersmaats en werd hij in 1795 verkozen tot baljuw van de buurte KETEL-

VEST. Hij deed o.m. slooptransport voor de Oostenrijkse, Franse en Engelse legers en woonde met zijn gezin aan de KETELVEST in het huis *De Vier Gekroonden* (huidig nr. 16), het huis dat steenkapper Jan Van der Linden in 1666 liet bouwen. Toen Jan Albert in 1800 een kleine verbouwing liet uitvoeren werd de bouwtoelating ondertekend door o.m. burgemeester Lieven Bauwens (°1769 +1822) en zijn schoonbroer schepen Bernard De Pauw (°1776 +1837). Na 1800 werd Jan Albert Mast er handelaar in steenkolen (*koopman in houille-kolen*). Na Mast woonde er o.m. de bekende filantroop en politicus Charles Verbessem (°1833 +1899).

Weinig familieleden zagen een toekomst weggelegd in openbare dienst. Frans Mast (°1822 +1873) werd *bediende bij de Waterstaet* en bracht het tot *commis le klas bij het corps Bruggen en Wegen*. Hij woonde samen met zijn vrouw Camilla Sunaert (°1822 +1890) in KOESTRAAT 4 waar ze eerst een merceriewinkel en daarna een magazijn van breiwerk hadden.

Jean Jacques Mast (°1797 +1874) huwde in 1835 met Catharina Cnockaert (°1802 +1878). Hijzelf werd *chef de bureau bij het Gouvernement* (hoofdbediende bij de derde divisie bij het provinciaal bestuur van Oost-Vlaanderen) en daarna hoofd van diezelfde afdeling. Hij was ook armmeester van de tweede wijk.

Catharina was de dochter van een tapissier aan het *Groot Kanon* en bleef na zijn overlijden onder haar eigen naam het magazijn in *beddegoed, tijk, damast, wol, peerdshaar, matrassen en sargien* verder runnen. In 1846 kochten zij een groot stuk grond aan de COUPURE LINKS (naast de katoenspinnerij wed. L.J. Van den Bossche-Huyttens, waar later kliniek Toevlucht van Maria kwam), waar ze twee huizen lieten bouwen (huidige nrs. 287 en 289).

Mensen als zijn broer Edouard Mast (°1801 +1878), rentenier, en zijn broer Jacques (°1802 +1889) hebben blijkbaar nooit of weinig gewerkt. Eduard was grondeigenaar en had huizen in eigendom aan de PALINGSTRAAT 3, 5 en 7 (huidige GROENEBRIEL) en de COUPURE. Jacques was aanvankelijk zilversmid, huwde een française Francisca Varrin en werd ook grondeigenaar aan de COUPURE in de omgeving van zijn broers.

Op 19-jarige leeftijd verliet Felix Mast (°1840 +1914) zijn huis en vestigde zich als groentehandelaar in de RUE ST.-DENIS te Parijs. Na zijn overlijden werd hij gecremeerd en werd zijn as begraven op *Père Lachaise*.

Jean Eugène Mast (°1800 +1859) huwde Joanna Maes met wie hij aan de KRAANLEI 17 (huidig nr. 25 op de hoek met de BALLENSTRAAT, thans restaurant *Le Cuistot* en tevoren lange tijd apotheek Baetens-Meert) een handel opzette. Dit huis kocht hij van Pierre-Jacques Goetghebuer (°1788 +1866), architect (die zijn naam gaf aan de bekende verzameling – *de Atlas Goetghebuer* – in het Stadsarchief). Aanvankelijk werd Jean Eugène koopman-winkelier, schoenmaker en slijter in dranken. In 1838 werd hij dan koopman in vreemde fruiten, kolen, kaas, gezouten vis; later ook vlees en vis. Nadien kocht hij ook het huis

Porseleinkkaart ca 1840. Litho F. & E Gyselynck, Gand (verzameling Stadsarchief).
 Rue des Champs n° 71 à Gand. Magasin de Nouveautés J.B. MAST-CARPRIEAUX, Toiles de lin du Pays écru et Blanchés - Batistes de France et d'Ecosse, Mousselines Suisse, Cotons imprimés en peins de France, de Suisse et du Pays, Cotons blancs écru et Calicots divers du Pays, Percales et shirtings, Flanelles de santé, Dépôt de Camelot de France. Mermos de France et d'Anglais Napolitaines, Mousseline Laine, Soieries Gros de Naples, Satin, Cravattes soie noire & Foulards des Indes, Chales de nouveauté de Nimes, Paris et Lyon, Broderies Bas et Gants de soie noire, fil d'Ecosse, fil de coton, fil de laine, Fichus et Nouveautés.

nr. 15 op de KRAANLEI (huidig nr. 19-23, thans restaurant *Sparerib* en voorheen lange tijd de bekende lederwareenzaak *Reyne*).

Hij kocht inmiddels ook huis en herberg *Het Galgenhuizeken* (cf. GROENTENMARKT 5), met een kelder onder het vleeshuis. De vorige eigenaar was Daniel Josephus Mareska (°1803 +1858), de bekende natuur- en wiskundige, geneesheer, leraar en wetenschapper.

Hun zoon Hippolyte Mast (°1834 +1875) hielp aanvankelijk thuis, huwde Honorina Lippens (°1834 +1899) en ze namen dan hun intrek als herbergiers in 't *Galgenhuisje*.

Van op het KASTEELPLEIN (*Plaine de la Citadelle 13/7*), de vrijgekomen grond van het gesloopte Spanjaardkasteel, verhuisde het gezin Frans Mast (°1798 +1845) naar de ZILVERENBERG. Hun zoon Johan Baptist Mast (°1829 +1863) nam dienst bij het Hollands leger en vertrok in 1858 naar het eiland Java aan boord van het zeilschip de *Admiral de Winter*. Hij overleed er te Pinang Pankal. Een andere zoon Frans Mast (°1836 +1901) kwam in het bedelaarsoord-landbouwkolonie-toevluchtsoord van Hoogstraten terecht.

Nog een andere zoon Leonard Mast (°1840 +1885) werd in de *Kuldersschool*

naast het *Geraard de Duivelsteen* geplaatst, liep enige jaren school in de Academie, werd dan zilversmid aan de STUKSTRAAT (cf. 'T STUK) waar zijn vrouw Mathilde Haller (°1840 +1916) kruidenierswinkel hield; en werd toen goudsmid aan de KOEPOORTKAAI.

De zoon van Egidius Mast, hiervoren reeds genoemd, was Joseph Bernard Mast (°1794 +1851). Hij werkte aanvankelijk als makelaar (*négociands commis*) en was verzamelaar van medailles en Romeinse penningen toen hij Coleta Carprieaux (°1799 +1870) in 1823 huwde. Zij was de dochter van Pierre, *vendeur de bierre* in *Cabaret St.-Luc* in de REGNESSESTRAAT (gesloopte straat aan het St.-BAAFSPLEIN). Coleta had een lijnwaadwinkel aan het KOOPHANDELSPLEIN. In 1838 namen ze hun intrek in de VELDSTRAAT 71 (het huis *De Drij Visschen* (thans nr. 69a, Free Record Shop), waar ze het *Magasin de Nouveautés* uitbouwden en alle soorten binnen- en buitenlandse katoen, modegoederen, zijden stoffen, rouwkledij, enz. verkochten. Het huis in de VELDSTRAAT kochten ze van Sophie de Goesin, ex religieuze en wellicht de dochter van Pieter Frans de Goesin (°1753 +1811), van de bekende drukkersfamilie. Hun huis gaf destijds ook verbinding met het H. SACRAMENTSTRAATJE en de CONDUITSTEEG.

De zaken gingen goed want Joseph Bernard Mast kocht enige tijd later een reeks huizen aan de COUPURE RECHTS (tussen de huidige RASPHUISSTRAAT en de AKKERSTRAAT) w.o. *cabaret Trap Af*, genoemd wellicht naar de vroegere benaming van de AKKERSTRAAT: *Ingelant-gat ten trappen*. Tenzij het kadaster zich hier vergist heeft was er nog een andere *herberg Trap Af* (achter het *huis ter Koolen*) aan de Coupure nabij de IEPENSTEEG. Door erfenis kwam Joseph Bernard in het bezit van nog meer huizen, zo o.m. in de PLOTERSGRACHT 2 (huidig restaurant *La Bergerie*), KLEINE VISMARKE 1 en 3 (*Au Prince Charles* en *herberg Rome*) en enige huizen in Patershol.

Aan de EKKERGEMSTRAAT 6 woonde beeldhouwer Alphons Mast (°1859 +1929'). Hij studeerde aan de Academie voor Schone Kunsten en kreeg o.m. les van kunstschilder Jules De Kegel (°1734 +1879) en beeldhouwer Louis Van Biesbroeck (°1839 +1919). In 1878 behaalde Alphons de Gouden Medaille in de klas beeldhouwen. Daarna woonde Alfons als beeldhouwer-houtsnijder nog met zijn gezin aan de OUDE HOUTLEI (naast de toenmalige *Parnassus*); aan TWAALFKAMEREN; COUPURE RECHTS; COUPURE LINKS (huidig nr. 381, naast zichtkaartenuitgever Albert Sugg). Vervolgens verhuisden ze naar St.-Amandsberg en daarna Hoboken.

Jan Baptist Mast (°1829 +1893) bleef in het wijnbacht zij het als wijnaftrekker en kuiper, ook als wijnsteker. Hij woonde met zijn gezin o.a. aan de ABEELSTRAAT, VEERMANSTRAAT en LANGE WIJNGAARDSTRAAT. Hij was een goed wijnkenner en likeurist maar geraakte verslaafd aan alcohol. Hij overleed in het zg. bedelaarsgesticht te Hoogstraten.

De Nederschelde met Bisdomkai nr. 3 ca 1920: De woning van Eduard Mast (1897-1929) en zijn zusters Marie en Leonie, daarna van Paul Mast (1919-1972) en dochter Lucie Mast-Geirnaert Pierre (1954-1967) was het tweede huis rechts (zie pijl) naast het hoekgebouw met de Nederpolder, de zgn. Ecole Moyenne (Rijksmiddelbare school), huidige Middenschool Methodenschool De Appelaar. Hun woning en de ganze huizenrij tot aan de hoek met de Barrestraat werd rond 1980 gesloopt en is thans een blinde muur. De Nederschelde werd er gedempt in 1960 en er kwamen parkeerplaatsen. In de verte zien we van links naar rechts het voormalige Gouvernementsgebouw, vernield bij de brand van 1944; het Geraard de Duivelsteen, huidig Rijksarchief; de Nationale Bank van België, vernieuwd in 1986; het witte gebouw is het hotel Hulin de Loo waar in 1952 de Provinciale Culturele Dienst zich kwam vestigen. Bemerkt ook de telefoonpaal, systeem vierendeel, genoemd naar haar uitvinder Arthur Vierendeel (1852-1940). (Zichtkaart Héliotypie De Graeve nr. 243 (Star), verzameling Erik Dekeyser).

Zijn broer August Mast (°1831 +1905) volgde een viertal jaren avondles aan de Academie voor Schone Kunsten. Hij werd letterschilder en leerde dan verder het beroep van appartement- en huisschilder. Hij huwde respectievelijk Florence Thiebaut (°1831 +1859), die overleed aan cholera en haar zus Rosalie Thibaut (°1841 +1918) die beiden bij wapenmaker en messenhandelaar Karel Van Montagu aan de KORENMARKT (thans Hema) hadden gewerkt. August woonde met zijn gezin aan de ANTWERPSESTRAAT (cf. DAMPOORTSTRAAT) en startte er een handel in verfwaren, specerijen, glas, kleur, borstels en onderhoudsartikelen.

Jaak Benoit Mast (°1824 +1877) was zaakwaarnemer en een welstellende burger. Hij huwde Maria Hosten (°1826 +1905), de dochter van aannemer-bouwmeester Jan Baptist Hosten (°1797 +1866). Ze was de zus van katoennijveraer Casimir Hosten (°1831 +1900) en Delphine Hosten (°1835 +1868) beide gehuwd met iemand van de familie Dierman die een katoenspinnerij had op het GROOT MEERHEM.

Na hun huwelijk woonde het gezin Mast-Hosten aan de SAVAANSTRAAT 27 in

het ouderlijk huis Hosten. Daarin kwam nadien een agentschap van de Nationale Bank van België en het is daar waar in 1906 de *English Club* van Jan Wannijn (°1867 +1949) zich vestigde (nadien Provinciaal Handels- en Taalinstituut; huidig Financiecentrum De Kouterpoort).

In 1870 kreeg Jaak Benoit Mast de toelating om een gebouw op te trekken op de hoek van de OUDE AJUINLEI 1 (cf. AJUINLEI) met de JACOBIJENSTRAAT (waar voor enige jaren nog de *Banque de Suez* gevestigd was). In de steekboogdeur van dit imposante neoclassicistisch hoekhuis zijn nog zijn initialen in smeedijzer te zien. Ook het huis ernaast (AJUINLEI 2) en een aantal andere huizen in de stad werden hun eigendom.

Het beroep van zadelmaker zal niet meer bestaan. Eduard Mast (°1812 +1870) was zadelmaker en vestigde zich KALANDEBERG waar hij een handel oprichtte in zadels en aanverwante. De zaak kwam nadien in handen van zoon Eduard Mast (°1848 +1929) die de winkel verhuisde naar de KOESTRAAT 19. Daar verkocht hij ook reiskoffers en andere lederwaren.

Bij de urbanisatiewerken aan de Nederschelde waarbij de BISDOMKAAI ontstond kocht hij in 1889 een stuk grond waar hij een mooie woning liet bouwen (gesloopt voor de bouw van een schandalige blinde muur aan de methodeschool De Appelaar). Eduard was als *filis à papa* ook tot 1905 artillerieluitenant bij de zg. *Garde Civique* (Burgerwacht).

Dat men het beroep van kraankind, vrijschipper of vrije schippersmaat nog lang bleef uitoefenen en verenigd bleef in maatschappijen bewijst het feit dat Pierre Charles Mast (°1817 +1880) tot 1840 nog lid was van de kamer der kraankinders en vanaf 1866 tot zijn overlijden nog ontvanger was van de vrije schippersmaats. Hij woonde met vrouw Clementia Burio (°1819 +1859) en kinderen o.m. aan het SCHOKKEBROEDERSVESTJE (een gesloopte steeg naast de kapel van het vroegere St.-Amandusinstituut aan de scheiding van de St.-MICHIELSSTRAAT met de POEL) en aan de KETELVEST waar hij in 1877 nog verkozen werd tot baljuw van de gebuurte.

De eerste universitair bij de familie Mast zal Karel (Charles) Mast (°1852 +1919) geweest zijn. Daarover, alsook over de vrouwelijke telgen en de aangetrouwden zullen we het een volgende keer hebben.

Erik DEKEYSER
(‘t vervolgt)

GENTSE MEMORIEDAGEN: 6 - 7 JULI

6 juli 1565

Cornelis Jansen wordt benoemd tot eerste bisschop van Gent.

Hij was reeds benoemd door de Koning op 25 maart 1564, maar dergelijke benoemingen moesten toch nog altijd bekrachtigd worden door de Paus, en dit gebeurde dus op 6 Juli 1565.

Cornelis Jansen, beter bekend als Cornelius Jansenius, werd in 1510 geboren in Hulst als zoon van een chirurgijn. Hij volgde lessen in Gent bij Elooi Van Hoecke (ook gekend als Hoeckarius) op de Zandberg. Hij ging daarna naar Leuven waar hij promoveerde tot Doctor in de Theologie.

Het zou evenwel nog meer dan 3 jaar duren vooraleer hij hier zijn plechtige intrede deed; wij beleefden hier immers een troebele periode.

Dit gebeurde tenslotte op 8 September 1568. Gezeten op een muilezel kwam hij aan in het St-Jorisklooster op het Zand. (Waarom dat nu precies een muilezel moest zijn wordt er ons niet bij verteld). Hij werd daarbij vergezeld door leden van de Raad van Vlaanderen en andere autoriteiten. Daar kleedde hij zich om in pontificaal gewaad en in een lange processie met de begijnen, de bedelorden, de kapittels, de abdijen en een heel gevolg trok men naar de kathedraal die nog overal sporen droeg van de Beeldenstorm.

Zijn eerste belangrijk initiatief was de oprichting van het Seminarie.

Gedurende zijn ambtsperiode die slechts een 8-tal jaren duurde heeft hij het niet gemakkelijk gehad. Het was de periode van de Reformatie en de bestrijding ervan.

De laatste jaren liet zijn gezondheid het afweten en op 11 April 1576 stierf hij in zijn huis op de Zandberg vlakbij het huis waar hij 50 jaar voordien school had gelopen. Hij werd begraven in de St-Ivokapel in de kathedraal.

In tegenstelling met wat sommigen zouden kunnen denken bestaat er geen verband tussen onze Jansenius en het Jansenisme. Daarvoor moet ge bij de Bisschop van Ieper zijn.

6 Juli 1575

De Schepenen van de Keure kondigen op de pui van het Schepenhuis het plakkaat af van Filips II bevelende dat het jaar zou beginnen op 1 Januari en eindigen op 31 December.

6 Juli 1654

Jérôme Duquesnoy komt te Gent aan om het grafmonument te maken van Bisschop Triest. Zie "Ghendtsche Tydinghen" - 1985 - N° 2 - pp. 95-103

6 Juli 1791

De plechtige inhuldiging van Aartshertog Albert von Saksen-Teschen, gouverneur der Nederlanden, als Graaf van Vlaanderen namens Leopold II, kent een tragische afloop. Het was een gewoonte gouden en zilveren muntstukken in de massa te werpen en wie een geldstuk had kunnen bemachtigen stopte het in zijn mond weg. Er ontstond een geregeld gevecht en 3 personen bleven dood liggen: men had hen de mond opengescheurd om er de muntstukken uit te halen.

6 Juli 1838

Stichting van “La Lys”.

Het was op 6 Juli 1838 dat verschillende prominenten uit de textielwereld en enkele financiers samengekomen waren in de studie van notaris Van Gendt om over te gaan tot de stichting van de “Société de la Lys”, met als doel het mechanisch spinnen van vlas en hennep.

Bij de stichters waren o.m. de katoenbarons Félix de Hemptine, De Gandt, Pierre Rosseel, Jacob Van Caeneghem; personen die dus wel iets afwisten van het vak en hun ervaring ter beschikking stelden aan de nieuwe maatschappij.

Burelen, magazijnen en een eerste productie-eenheid werden ondergebracht in de oude katoendrukkerij van Josse Clemmen, gelegen op het schiereiland tussen de Leie en de oude vestingsgracht aan de Nieuwe Wandeling. Er werd ook een nieuw gebouw opgericht.

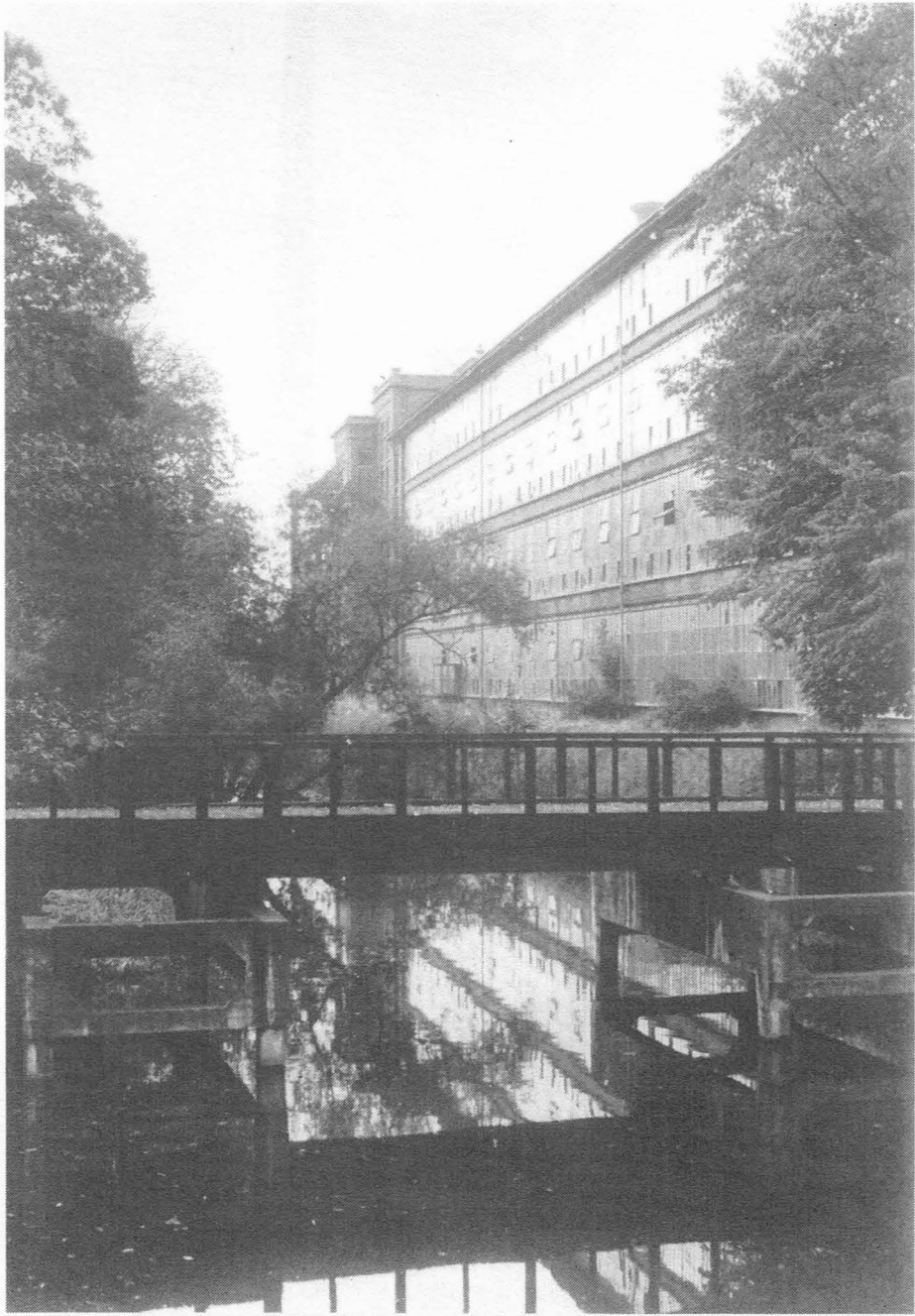
Van het begin af moest alles modern zijn: men begon met 10.000 spullen die geleverd werden door de Phenixfabrieken, stoommachines werden besteld in Engeland, stoomketels in Grivegnée. De Directeur en de hogere kaderleden gingen een stage doen in Engeland.

Twee jaar na de stichting ging het slecht en men maakte verlies, maar vanaf het volgend jaar ging het goed en het ging steeds crescendo. De kwaliteit van de geproduceerde goederen was immers uitstekend en werd gewaardeerd door het uitgebreid buitenlands cliënteel en steeds werden de nieuwste technieken toegepast.

In den beginne was slechts een deel van het eilandje, langs de kant van de Coupure, bebouwd. Op het andere deel, langs de kant van Einde Were, had de St-Jorisgilde haar Casino en haar schietstand, maar de “Lys” kon deze gronden verwerven in 1860 en aldus verder uitbreiden.

Dit voor wat de positieve kant van de zaak betreft. Negatief waren natuurlijk de werkomstandigheden in deze sector in de 19e eeuw: lange arbeidstijden, kinderarbeid, onhygiënische omstandigheden. Vooral in de “natte continuus” waar het vlas behandeld werd met heet water was de arbeid, die uitgevoerd werd door vrouwen, zeer penibel.

Er moet nochtans gezegd worden dat de situatie in de “Lys” zeker niet slechter

22 oktober 1964. La Lys: een industriële site die een stuk groener was dan de "Groene Vallei".

9.9.65. La Lys. De afbraak is volop bezig.

12.6.72. Ex. La Lys.

was dan in de andere textielfabrieken; volgens oude werknemers zelfs aanzienlijk beter.

Van de 3.000 personen die in 1919 in de "Lys" werkten waren er 2.000 vrouwen.

Oude Gentenaars die in de omgeving van de Nieuwe Wandeling woonden herinneren zich nog zeer goed een geluid uit hun kinderjaren: een beetje voor 5 uur 's morgens trok een heel leger arbeiders op naar de fabriek: mannen, vrouwen, kinderen. Aangezien zij allemaal klompen droegen veroorzaakte dit een oorverdovend gekletter op de kasseien.

In 1965 werden de gebouwen van de "Lys" volledig afgebroken om plaats te maken voor de appartementsblokken van de zogenaamde "Groene Vallei" die, vooraleer ze zo heette, en er industriële gebouwen stonden, veel groener was dan nu het geval is.

6 Juli 1885

Er wordt besloten een Bond op te richten van oud-leden van het Studentengenootschap "'t Zal Wel Gaan".

7 Juli 1489

Pieter De Bondt, broer van de beroemde goudsmid Cornelis De Bondt, wordt wegens valsmunterij ter dood veroordeeld.

7 Juli 1849

Geboorte te Waarschoot van Emile Van Vooren.

Hij was conciërge van de Universiteit in de Volderstraat.

Zijn conciërgeloge was een toevluchtsoord voor Gentse kunstenaars zoals Alphonse Dessenis, Jules Verwest, Jules De Bruycker, Franz Hellens, Cies de Kalle, etc.

In 1909 maakte Jules Verwest een portret van hem in zijn keuken.

7 Juli 1885

Dood van Henri Waelput.

Deze Gentse componist werd geboren op 26 Oktober 1845.

Hij studeerde aan het Atheneum en aan het St-Barbaracollege. Ook al niet zo gebruikelijk, gewoonlijk is het het een of het ander. Beiden konden blijkbaar ook.

Hij ging dan aan de Universiteit zijn kandidatuur halen in de Wijsbegeerte en de Letteren, maar maakte zijn studies niet af. Waarom niet? De muziek zat hem te diep in het bloed en eens dat men dat heeft geraakt men daar niet meer van

af. Hij componeerde reeds liederen toen hij 14 jaar was.

Op zijn 18e, wij zijn dan in 1863 en dat jaartal zal misschien bij enkele lezers een belletje doen gaan. Klopt: de inhuldiging van het standbeeld van Jacob Van Artevelde. Waelpot componeerde de triomfmars voor deze plechtigheid, niet te verwarren met de Arteveldecantate die gecomponeerd werd door August Gevaert.

Na harmonieeler gevolgd te hebben bij Karel Miry trekt hij naar het Conservatorium van Brussel waar hij lessen krijgt van Fétis en Karel Hanssens.

Muziek studeren schijnt geen enkel probleem te stellen want op zijn 21e behaalt hij de Eerste Prijs voor Compositie en op zijn 22e de Prijs van Rome met zijn cantate "Het Woud".

Na anderhalf jaar in Duitsland gezeten te hebben wordt hij in 1869 Directeur van de Muziekschool in Brugge, maar 2 jaar later geeft hij zijn ontslag en wij komen hem tegen als dirigent in Den Haag, Brussel, Antwerpen, Dijon en... als dirigent van het Gents operaorkest van 1875 tot 1878 en van 1882 tot aan zijn dood in 1885.

Men zou kunnen denken dat een dergelijk succesvol man gelukkig moet zijn, blijkbaar was hij dat niet, want hij stierf ontmoedigd en teleurgesteld, nog geen 40 jaar oud.

In 1905, 20 jaar na zijn dood, voerden de "Melomanen" in het Casino een van zijn cantates uit "De Pacificatie van Gent", gecomponeerd in 1876. Zijn borstbeeld is te zien in de foyer van de Opera en wanneer in 1914 een straat getrokken werd tussen de St-Lievensstraat en de Frère Orbanlaan, werd zij naar hem genoemd.

Hugo COLLUMBIEN

HERINNERINGEN VAN NEN ECHTE STROP

Oas ne meinsch éwer wordt beginde mier achter u te kijke.

Oas ge jonger zijt moakte plannen voor binne vijf of tien joar, moar ik ben al in die ieste kategorie aanbeland, dus kijke kik mier in achteruit.

Dikwijls geroake kik tons op d'Heuvelpuurte, doar benne kik gebore in d' Hersfststroate.

Pas op, twie kere mee st, anders schrijfde mee fijte. A zu hèn de broeders ons da gelierd.

Ge ziet, ik ginge noar 't strop noar 't schole bij de Broeders van Liefde. Oas me wij als kleine jonge diene noame huurdege, peisdege wij nie subiet aan kristelijke

liefde, te mier dan der tons in de Thaliestroate ook Zusters van Liefde woaren, moar da verkiert gedacht wierd rap bijgeschoafd.

Da was een giel gebéwenkomplex van die broeders. In de Stropstroate stond er uuk een moederhuis van de broeders. Moar ik kendege alliene de Bijloke woar da kik uuk gebore ben. Enfin eigelijk moest da voaderhuis hieten. En voaders dander doar in weundege, 'k rappelere mij nog sommige huldere noame: voaders Theodoos, Victor, Valerianus, nie ne kwibus was 't er nie bij. Oas v. Theodos op de speelkoer kwam dieldege hij altijd tembers van Kongo of sigarebanden uit. Enfin, in 't schole woar der uuk van 't zelfde kalieber van noames: Broeder Gallacentius, Galdinus, Andronicus, Livinus, enz...

Deur de jaarlijkse scholfiesten hè kik doar de tonielmicrobe opgedoan; Het was wel plezant dame in die periode uuk mochten optreden in de gestichten in Zwijnoarde en in 't Guislain. Ik rappelere mij nog dat er tons wel censure was, want oas ge in 't Guislain een scène moest spelen woarin da 't er gevochte wierd, wierd dat gevecht afgezwakt omwille van de reactie bij de patienten in de zoale. In 't Guislain kregge wij achter ons optreden altijd boterkoeke mee soklamelk en als déssir vanieljekreem opgediend in de vorm van ne gruute vis. ik hé thuis nog zu ne schotel ligge die 'k gekrege hé van iemand die doar wirktege en da es ne schuune souvenir.

Zu iene kier per joar kregen wij een rondleidinge in alle afdelinge van die gebéwe van 't strop.

Nu komt het woar da kik eigelijk wilde over vertellen: ne kier een lijne trekken, het verschil moaken tussen nen **ECHTE STROP EN NEN STROP-
DROAGER**.

Bij iene van die bezoeken aan St Juliaan aan de Stropkaai kwamen wij doar in een antiek gebouw en de broeder verteldge ons dat da hier de vroegere afspanninge **HET STROP** was en in iene van die koamers had Keizer Koarel zelfs verbleve. Enfin in die koamers was 't er antiek te zien tot en met.

Van woar kwam nu diene noame van die afspanninge?

Wel da zit zu ineen: de Schelde komt Gent binnen vanaf Zwijnaerde, Merelbeke en zuust veurbij Stroppebrugge splitst ze. Een deel wordt de Muinkschelde en verdwijnt nu onder het Laurentplein noar de Reep woar da ze op 't eind de Leie binnenkrijgt. Dat ander stuk, en doar goat het over, stroomt verder noar Ledeberg en noar de zee. Welnu de getijen van die zee lieten zich voelen tot aan die splitsinge. Nu zijn er de Sasks in Gentbrugge moar in de jaren 12- 1300 bestonden die nog nie en geroakten de schepen tons vast aan die splitsinge. Ze geraakten doar **STROP**. Vandaar de naam van die afspanninge. Moar nu komt het ergste: bij 't verbrieje van de Stropkaai is die afspanninge verdwenen en wat er mee die antieken inboedel is gebeurd weet ik nie.

Bewijs van het bestaan van 't strop? Er was de Stropstraat, de Korte Stropstraat, de Stropkaai en de Stroplaan en daar bovenop nog de zwemkom het Strop.

Zeg nu zelve en besluit mee mij: nen echte STROP és toch wel iene van d'Heuvelpuurte. Wij meugen ons uuk wel gelijk al d'andere Genteneirs "Stroppendrager" hieten moar da es van van veel loater en van minder belang...

Voila, 'k het gezeid, nen echte STROP! De Fiele

T. POFFIJN-BOSSAERT

DEVOTIE TOT SINT-FIACRE IN DE ABDIJ GROENENBRIEL TE GENT

Sint Fiacre wordt "van Brie" genoemd omdat deze Ierse monnik uit de zevende eeuw, de zg. "eeuw der heiligen", op deze plaats in Frankrijk gestorven is. Hij was echter zijn leven lang kluizenaar bij Meaux waar ook zijn voornaamste relieken bewaard worden. Hij wordt meestal afgebeeld met als attribuut een spade in de hand of met een mand met groenten en fruit. Hij is dan ook de patroon van de bloemisten en tuinbouwers. Wanneer hij soms ook wordt afgebeeld met een ontbloot been (zoals St.-Rochus) is dat omdat hij eveneens wordt aangeroepen tegen huidziekten, aambeien en onvruchtbaarheid. Tegen kinderziekten echter blijkt hij alleen te Gent vereerd te zijn geweest. En dat is op zichzelf reeds een merkwaardig en vermeldenswaardig iets ¹.

In 1660 spande Anna Maria Van Hamme, de abdis van het Gentse contemplatief klooster van victorinen of augustinessen, toegewijd aan St.-Margriete en "gheseyt Groenenbriel" ², een proces in tegen Elizabeth de Mey, de echtgenote van Pauwel van Driessche, knaap of huisknecht van de nering van de kleermakers, en tegen de deken en de gezworenen van die nering ³. De genoemde Elizabeth sprak op straat de bedevaarders aan die op weg waren naar de kerk van de abdij om zich daar te laten zegenen met de er bewaarde relikwieën van de kerkleraar Sint-Fiacre (feestdag 30 aug.).

De vrouw probeerde hen wijs te maken dat de relikwieën van de heilige zich niet meer in de abdijskerk bevonden, maar overgebracht waren naar hun nabijgelegen kapel van de kleermakers, toegewijd aan Sint-Maurus of Sint-Moor. Deze behoorde toe aan de nering van de kleermakers. Bejaarde leden van deze nering hielden zich eveneens op in de buurt van het klooster van de augustijnen en probeerden eveneens de voorbijkomende pelgrims naar hun kapel af te leiden.

De abdij van Groenenbriel was gelegen bij de noordmuur van de stad. Komende van uit het centrum gingen de bedevaarders langs de huidige St.-Margrietstraat

voorbij het Augustijnerklooster naar de Groenenbriel. Minder dan halfweg passeerden ze links van de straat de weinig indrukwekkende kapel van de kleermakers.

Het spreekt vanzelf dat de nering van de kleermakers aldus hoopte inkomsten naar zich toe te halen die anders aan de zusters van de Groenenbriel zouden toekomen. Ze deden personen die zich lieten ompraten en hun kapel bezochten acht of negen stuivers betalen.

Eerst schreef moeder Maria verscheidene keren daarover naar het vicariaat van het bisdom (de bisschopszetel was vacant) waarvan een van de vijf leden toevallig ook een van de twee biechtvaders was van de zusters van het klooster. Een bezoek ter plaatse wees uit dat de kapel van de kleermakers inderdaad geen relieken van St.-Fiacre bezat. Het vicariaat vroeg dan ook aan de kleermakers op te houden met het zegenen van misleide bedevaartgangers met gewijd water.

Het was echter tevergeefs, en ook een tweede visitatie en verbod mislukten. Zelfs de benoeming van een nieuwe bisschop, Karel vanden Bossche, joeg de kleermakers niet genoeg schrik aan.

Uiteindelijk echter trokken de kleermakers aan het kortste eind. De Groenenbriel was de plaats waar men St.-Fiacre moest gaan dienen en nergens anders ⁴.

Vooraf moeders kwamen op bedevaart, zoals b.v. Joesijne uit Deinze. Die was “met haer sieck kindt” tot Sint-Fiacre gekomen om het te laten zegenen in de hoop het te genezen, daartoe ook “ghebruijckende het waeter dat met syne h. Reliquien ghewyt wordt”. Wat men met dit water dan wel moest aanvangen, het kind ermee zegenen of het erin wassen bij voorbeeld, wordt niet gezegd : de bedevaarders zullen het voorzeker wel geweten hebben. Een mogelijk, heel ander antwoord wordt hierna gesuggereerd.

De pelgrims kwamen van ver buiten Gent. In de hierboven vermelde klacht van de abdis worden meer dan een dozijn gemeenten genoemd, o.m. Lokeren, Deinze, Aalst, Balegem, Eeklo en St.-Jan-in-Eremo, naast natuurlijk gemeenten dicht bij Gent als Nevele, Drongen, Kalken, Sleidinge, enz.

Als we de abdis mogen geloven – en ik zie geen reden waarom we dat niet zouden doen – was de abdij Groenenbriel in de zeventiende eeuw – vooral na 1648 – een belangrijk oord van pelgrimatie en ook de problemen met de ijverzuchtige kleermakers wijzen duidelijk in dezelfde richting.

Volgens priester Celis ⁵ werd H. Fiacre enkele eeuwen later en nog in het begin van de negentiende eeuw te Gent alleen nog vereerd in de St.-Martinuskerk te Ekkerghem. Men aanriep hem er als patroon tegen de toen veel voorkomende kwijnende ziekte van de kinderen, rachitis of “den ouden man”. Men liet er een hemdje en een mutsje zegenen. Die kledingstukken legde men op een wateroppervlak : zonken ze, dan zou het kind sterven binnen de negen dagen. Was het water dat de pelgrims in de kerk van Groenenbriel meekregen ook voor een

prognose van levensvatbaarheid voor de zieke kinderen bedoeld, zoals dat in de Ekkergerm-kerk het geval was ? Het lijkt goed mogelijk maar zeker is het natuurlijk niet. In alle geval zal men in de Groenenbriel aan de zegening van het zieke kind met het water dat door de relieken van de heilige belijder St.-Fiacre bijzondere kracht had gekregen, een groot helend vermogen hebben toegerekend, ongeacht van de wijze waarop dit water geacht werd zijn kracht op het kind over te brengen.

W. L. BRAEKMAN

NOTEN

¹ Een anonieme propagandabrochure moest de devotie nog verder aanzwengelen: *Het wonderlyck ende miraculeus leven vanden glorieusen belyder den H. Fiacrus* (Gent, 1661).

² V. Van der Haeghen, *Het Klooster ten Walle en de abdij van den Groenen Briel* (Gent, 1888) en Craig Harline, *The Burdens of Sister Margaret: Inside a seventeenth-century Convent* (New Haven, 2001) met verdere bibliografie.

³ RA Gent, *Bisdóm*, nr. B 4629/1, 2 en 3 en Bisschoppelijk Archief, *Acta Episcopatus*.

⁴ Voor een uitvoerige en uitstekende studie over dit merkwaardig geval raadplege men Craig Harline, *De wonderen van Jezus-Eik. Mirakelverhalen uit de zeventiende eeuw* (Amsterdam, 2003), p. 79-103.

⁵ G. Celis, *Volkskundige Kalender van het Vlaamse Land* (Gent, 1923), p. 254. A. Ver Elst, *Folkloristische Tijdspiegel voor België* (Brussel, 1969) vermeldt als plaats van verering in het Vlaamse landsdeel alleen nog de St.-Martinuskerk in Kortrijk (p. 239).

DE GENTSCHEN GUINGUETTEN

Onderstaand artikeltje verscheen in 1913 in "Gent XXe eeuw - Gand XXe siècle", een van de vele bladen die opgericht werden door Lodewijk De Vriese. Dit weekblad verscheen vanaf 1910, maar hield op te bestaan bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Geen rijker kroon
Dan eigen schoon!

K. L. Ledeganck.

Nu en dan ga ik de "Moedergazette" (1) lezen in den "Cercle", op den hoek van den Nederkouter en de Bagattenstraat.

Het bier is er lekker en de baas, Pierre Booggaerts, is zeer vriendelijk.

Ik lees de "Gazette van Gent" geerne. Haar stadsnieuws, onder andere, is zeer verzorgd.

Daarbij, 't is een oude kennis. Ik las ze al 50 jaar geleden, maar dan was 't voor de "feuilletons", steeds goed uitgekozen.

T'Huis, knipte men ze uit, ze werden weggelegd, gelezen en herlezen. Dat moet nog het geval zijn. Gazetten die 't bewaren weerd zijn, zijn goede gazetten.

Schooner lof kan ik van de "Gazette van Gent" niet maken.

In den "Cercle" overigens, komt men oude trouwe vrienden tegen, met wie het aangenaam is soms een praatje te slaan.

En overlest, sloegen wij zoo een praatje, à propos van mijn artikel over "t Kroontje", in ons December-nummer verschenen, en waarin ik wees op het dreigend gevaar onze oude vlaamsche herbergen langzamerhand te zien verdwijnen.

Niet alleen, vele gekende gentsche staminees bestaan niet meer, maar hoevele onzer gekende en vroeger zoo druk bezochte "Guinguetten" -een ander karakteristiek gedeelte onzer stad,- hebben niet hetzelfde lot ondergaan?

Spreek eens, aan de Gentenaars van over 30,40 jaar, van "Het Motje" van "De Zwaan" of van het "Maagdeken" buiten de Brugschepoort, van "Den Karpel", "De Bruiloft", "Den Hazewind", "De Drij Zwaantjes", buiten de Keizerpoort, van het "Maagdeken" op den Dendermondschen steenweg, "Den Hof van Plaisance" buiten de Dampoort, van "Den Zwarten Hond" te Gentbrugge, waar er op de vermaarde kermis dier gemeente zoo lustig gedanst en geflikkerd werd. Ze zijn weg, allen weg, weg gelijk weggevaagd.

Gelukkiglijk, zijn er eenige andere blijven bestaan, en enkele nieuwe werden in de laatste tijden geopend.

Een bewijs dat, ondanks de grillen der hedendaagsche beschaving, men nog altijd ondervindt dat de oude liedjes de beste zijn.

Nu, dat er, ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling, zooveel vreemdelingen Gent zullen komen bezoeken, nu dat iedereen een beetje "overkomst" zal krijgen, is 't misschien niet ongepast aan onze lezers die "Guinguetten" te herinneren, waar men, na een frisch en gezond wandelingsken, een goed glaasje kan drinken en eens "lekker peuzelen", aan een civiel prijsken.

Wilt gij eens dit wandelingsken met mij medemaken?

Ik doe tegenwoordig liefst een toertje langs de nieuwe Albrechtlaan en de Albrechtkaai, naar het Patijntje.

Van aan de Godshuizenlaan (Bijlokenhof) tot aan de nieuwe statie St-Pieters-Aalst, is men daar eene nieuwe wijk aan 't bouwen -met eene monumentale brug over de Leie- die prachtig belooft te zijn en niet weinig zal bijdragen, om aan Gent meer en meer het uitzicht eener groote stad te geven.

Van de Albrechtkaai leidt eene nieuwe straat, de Riemstraat gedoopt, U links naar de schilderachtige Patijntjesstraat, welke eerstdaags gaat verbreed worden.

Zal zij er bij winnen, bij verliezen?

Goesting is koop!

In de Patijntjesstraat kunt gij uitrusten, 't zij in den "Trianon" bij den vriend Follman, waar de "kleinen" in 't gras kunnen spelen, terwijl de "grooten" hunnen dorst verslaan, 't zij in "den Hazewind", waar 't zoo frisch is onder de boomkens en waar gij een lekker glaasje Oudenaarsch proeft, dat smaakt als Bourgognewijn.

Vader Lenssens heeft er 't handje van om bier op flesschen te trekken (niet zijn kalanten, wel te verstaan).

-Wij zetten onze wandeling voort en komen aan 't oude vermaarde "Patijntje", zoo lieflijk aan de boorden der Leie gelegen.

Daar heeft onze vriend Collumbien, de gekende hofbouwkundige, een reeks schilderachtige Villas gebouwd, welke zich spiegelen in de wateren van de kronkelende rivier.

't Is er heerlijk in het zomerseizoen: schilders, dichters, denkers, droomers, hebben het daar gevonden!

Wat verder -altijd langs de Leie- vinden wij het meer rustieke "Sneppen"; waar gij, evenals in 't Patijntje een "muschken hesp" of een "portie paling" kunt verkrijgen.

Wie telt de liefde-eeden, hier in de lommerrijke prieeltjes, onder de glorieëtjes, gezworen, wie telt de liefdezoenen er door de vrijende parkens, in den valavond, gewisseld?

-Gespijst en gelaafd, gaan wij vooruit en komen tusschen weelderige landouwen, aan de Leie, te Afsnee.

Eene andere guinguette, de "Nenuphar", lokt U aan: gij laat U overzetten en gij rust hier uit, in een der schilderachtigste hoekskens van ons Vlaanderen.

Het werd, op meesterlijke wijze, bezongen door Cyriel Buysse, die te Afsnee zijn buitenverblijf heeft en er zijne schoonste werken schreef.

-Indien gij niet te vermoeid zijt- maar neen, uwe beenen zijn nog jong- trekt gij, dwars door het stille, kalme dorpje, naar "Den Anker" te St-Denijs, waar gij altijd zeker zijt goed gezelschap, lekker eten en drinken te vinden.

"Een kwartierken repos, om een beetje te rusten", zooals, in zijnen tijd, de President van "De Lochte Genteneirs" zei, -en dan vooruit, langs de Meerschstraat, den terugtocht naar Gent ondernomen.

Mooie wandeling, langs groene weiden heen.

Halverwege leidt een landweg U over het Koersplein, naar den "Derby", die eveneens een bezoek verdient.

-Ge kuiert zoo een klein half uurken voort, om te landen aan "Den Lusthof", een nieuwerwetsche guinguette, dicht bij de St-Denijslaan, zeer smaakvol ingericht, en waar het aan gemakelikheden voor grooten en kleinen niet ontbreekt.

Langs de St-Denijslaan, met sierlijke villas bebouwd, komt gij aan de

Kortrijkschepoort: rechts kunt gij de werken der Expositie nog eens gaan bekijken, links wacht U de tram, die U terug in Gent brengt, niet zonder uwe eerbiedige groeten te hebben gebracht aan het “Pavillon de la Lys” en aan de “Vledermuis”, waar drie gekende en gevierde plats door alle lekkerbekken geproefd en bezongen: *gerooste paling, matelote en waterzooi van visch*, de faam der gentsche keuken gansch de beschaafde wereld door hebben verspreid, en die gij niet moogt nalaten aan magen en vrienden, die U tijdens de Wereldtentoonstelling komen bespringen, eens te laten proeven. Zij zullen er U nieuws weten van te vertellen!

Ik mag dit kort overzicht onzer “Gentsche Guinguetten” niet sluiten, zonder U den welgemeenden raad te geven -Wij zijn toch “op tournée”- nog een laatste “kapelleken” te bezoeken, vooraleer de stad binnen te trekken.

Lodewijk DEVRIESE

Noot

1) De “Gazette van Gent, gesticht in 1667” is het oudste Gents dagblad, de “Moeder” onzer gazetten.

BIBLIOGRAFIE

“Op de grens van twee werelden”, beeld van het architectuuronderwijs aan het Sint-Lucasinstituut te Gent in de periode 1919-1965/1974, van de hand van Dirk Van de Perre, werd uitgegeven in opdracht van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen.

Het gaat dus niet over de historiek van Sint-Lucas, gesticht in 1862, maar over een periode beginnende na het einde van de Eerste Wereldoorlog en die een 60-tal jaren beslaat. Wèl een periode in dewelke enorm veel veranderd is, en niet alleen in de architectuur. In dit boek wordt bevestigd wat men al lang wist, namelijk dat de architectuur en het architectuuronderwijs niet geleidelijk en op een harmonische wijze geëvolueerd is, maar dat er een brutale breuk ontstaan is tussen oud en nieuw.

Het werkt deprimerend de vergelijking te maken tussen de realisaties van oud-St-Lucas-architecten zoals Amand Janssens, Henri Geirnaert, Louis Cloquet, Valentin Vaerwyck, Frans Van Hove, Roger Warie, etc. en deze uit de latere periode.

Wij denken dat dit boek vooral architecten zal interesseren, want de doorsnee

burger zal maar weinig interesse kunnen opbrengen voor de discussies onder architecten onderling. Hij zal wel niet begrijpen dat een moderne kerk onder de vorm van een fabriekshal met een kruis erop de hemel ingeprezen wordt. Voor dezen die geïnteresseerd zijn in architectuur is dit boek zeker lezenswaardig en de realisatie ervan zal ongetwijfeld veel opzoekingswerk gevegd hebben.

Als eigen conclusie citeren wij een paragraaf die wij tegenkomen op het einde van dit boek: "Van het vroegere Gentse Sint-Lucasmilieu rest vandaag zo goed als niets meer. De broeders zijn weg, het christelijk karakter van de school is betekenisloos geworden, het kloostermuseum en het archief zijn ontmanteld. Beeldende kunst en Architectuur zijn ruimtelijk en organisatorisch gescheiden departementen geworden, dag- en avondprogramma's fungeren niet meer als complementaire opleidingen, tussen de secundaire en de hogere opleiding is er zo goed als geen doorstroming meer, de architectuuropleiding valt uiteen in deelspecialisaties waarvan er één gekozen wordt met uitsluiting van de andere. Het Departement Architectuur is uit de oude Sint-Lucassite weggegaan en is thans gehuisvest in het voormalig dominicanenklooster. De band van het architectuurdepartement met de Stad Gent en de Gentse Universiteit is miniem omwille van de fusie met Brussel, de integratie in de interprovinciale Hogeschool voor Wetenschappen en Kunst en de associatie met de KU Leuven". Het boek heeft een format van 21 x 29,5 cm., telt 190 bladzijden en bevat 184 afbeeldingen.

Voor verdere inlichtingen kan men contact nemen met de Dienst "Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium" van de Provincie Oost-Vlaanderen -W. Wilsonplein 2 te 9000 Gent.

Tel: 09.267.70.00

Van de hand van Jacqueline en Olivier Willemot verscheen verleden jaar "**Histoire et Album de la famille Willemot de Gand de 1725 à 2003**".

Een boek dat ongetwijfeld veel opzoekingswerk zal gevegd hebben.

Willemot: een naam die menig Gentenaar familiair in de oren zal klinken. Hebben wij hier immers ook geen Gérard Willemotlaan, genoemd naar de in 1945 in Dora-Nordhausen omgekomen verzetsstrijder?

Het is geen droge opsomming geworden van afstammelingen met de geboorte-, trouw- en sterfdatum. Bij velen worden ook details gegeven over hun beroep en dergelijke.

Het kan niet missen dat men, door de huwelijken, ook andere bekende Gentse namen tegenkomt, zoals bvb. Fobe en Montald. Ook over verscheidene van dezen komt men details tegen. Buiten veel interessants vinden wij er ook een lijst in terug met familiegraven op de kerkhoven van St-Amandsberg, Mariakerke en Gentbrugge.

Het 2e deel is gewijd aan foto's en doodsprentjes uit het familiealbum. Ook de verzameling van meer dan 240 foto's zal een werk van lange adem geweest zijn. Het boek heeft een formaat van 16 x 24 cm. en telt 196 bladzijden.

Dit boek (in het Frans) kost 10,00 euro voor dezen die het afhalen bij Jacqueline Willemot -Pacifecatielaan 87 te 9000 Gent (Tel: 09.220.22.70). Wenst men het thuisbezorgd dan schrijft men 14.00 euro over op Rekening: 310-06.09.369.04.

Bij Waanders verscheen:

“Gent van toen en nu” - N° 5 - “De (on) gelovige stad”.

Samengesteld door Paul Pas, behandelt het, zoals de titel liet vermoeden, onze abdijen, kloosters, kapellen, kerken, begijnhoven en... vrijmetselaarsloges. Een 90-tal afbeeldingen verspreid over 32 bladzijden met prachtige foto's van Dirk Antrop.

Prijs: 3,95 euro (159 fr.) Te bekomen in de boekhandel en krantenwinkels.

“Gent van toen en nu” - N° 6 - “De rebelse stad”.

Samengesteld door Geert Vandamme gaat het hier over het verzet tegen keizers, graven en andere gevestigde waarden. Verder, stadsversterkingen, Vlaamse- en arbeidersbeweging, studentenprotest, etc.

Eveneens 32 bladzijden en een 90-tal afbeeldingen. Prijs zoals hierboven.

H.C.

LEZERS SCHRIJVEN ONS

Van de Kerkfabriek Sint-Baafskathedraal ontvingen wij volgend schrijven:

Betreft: Gent van toen en nu, deel 2, De verborgen stad.

Wij ontvingen zopas het tijdschrift nr. 2 van jaargang 2004 Ghendtsche Tydinghen.

Wij maken hierbij toch wel een serieuze bedenking bij wat op p. 129 gedrukt staat i.v.m. de diefstal van het gestolen paneel *De Rechtvaardige Rechts* van het Lam Gods retabel in de Sint-Baafskathedraal: “Wij weten niet wat er van waar is maar het geheel klinkt zeer plausibel” en “wat wij in deze aflevering kunnen lezen zijn wij nog nergens tegengekomen”.

De diefstal van het paneel heeft van in het begin aanleiding gegeven tot de wildste speculaties.

Helaas zijn er niet enkel serieuze mensen met het onderzoek bezig geweest.

Maar wat gepubliceerd werd over de zaak van de diefstal in *De verborgen stad* is te reduceren tot de pure fantasie, onzin en sensatie. Er bestaat niet het minste bewijs (noch vermoeden!) van wat hier zoal aangebracht wordt!

Zowel uitgeverij Waanders (die nochtans vaak borg staat voor kwalitatief hoogstaande publicaties) als de auteur (Dhr. A. Capiteyn, nochtans een ervaren historicus) werden hierover reeds aangeschreven. De auteur heeft inmiddels zijn fout toegegeven en zich verontschuldigd (had hij maar eerst zijn bronnen gecontroleerd...).

Het is jammer dat zulk een bijdrage op grote oplage wordt verspreid, en vast te stellen dat Ghendtsche Tydinghen daar blijkbaar ook nog in schijnt te geloven. Wij wensen toch nog even te benadrukken dat het Bisdom en de Kerkfabriek steeds de volle medewerking hebben verleend bij de opsporing van het gestolen paneel.

Met onze bijzondere hoogachting,
en met al onze sympathie voor het tijdschrift Ghendtsche Tydinghen en zijn medewerkers.

Nota van de redactie: Wij hebben de Kerkfabriek doen opmerken dat wij schreven “Wij weten niet wat ervan waar is”, wat toch nog iets anders is dan “er schijnen in te geloven”.

oudheidkundige kroniek

In “De Gazet van Gent” van 5 Juni 1924 verscheen een bijdrage van Alfons Van Werveke over:

Een weinig gekend gewrocht van Laurent Delvaux.

Men is er nooit toe gekomen den geboorteakt van den beeldhouwer Laurent Delvaux te ontdekken, maar men verneemt, dat hij te Gent het licht zag in 1695. Hij overleed in 1778 te Nijvel, waar hij sinds lang verbleef.

Delvaux heeft den beroemden predikstoel van de hoofdkerk van Sint-Baafs gebeiteld. Het ontstaan van dat gewrocht is een belangrijke geschiedenis, die wij wel eens zullen verhalen. Thans houden wij ons bezig met een anderen predikstoel van hem, dien hij na dien van Sint-Baafs, dat is na 1745, uitvoerde. Wij bedoelen namelijk den predikstoel van de Oude Jezuïetenkerk in de Volderstraat, die stond op de plaats, waar nu het Paleis van de Hoogeschool oprijst.

De oudste schrijver, die van het stuk gewaagt, is de schilder G. P. Mensaert. "De predikstoel van de Jezuïetenkerk", schrijft hij in 1763, sedert weinige jaren gemaakt door Delvaux, beeldhouwer van Nijvel, is een volmaakt werk. "De Wegwijzer van 1771 leert ons, dat de predikstoel van mahoniehout, versierd met lichtverheven beeldwerk van verguld geslagen koper, en dat Sint-Lieven uit marmer gehouwen door Delvaux van Nijvel onder de kuip zat. Descamps, schilder van den koning van Frankrijk, zegt dat "de predikstoel, van mahoniehout, klein is, bekrompen, slecht van vorm, zonder smaak en slecht uitgevoerd." Vriend lezer, gij moet dien meneer niet op zijn woord gelooven, want hij had een gansch bijzonderen smaak.

"La quintessence du guide fidèle de Gand, curieux et utile pour l'année 1786", zegt dat het "een zeer schoon en prachtig gewrocht is, versierd met marmer en mahoniehout."

Men weet dat, de Jezuïetenorde afgeschafft zijnde, de kerk op 20 September 1773 werd gesloten. De goederen van de gemeenschap en de meeste hunner kunstgewrochten werden openbaar geveild. De predikstoel van Delvaux bleef en de kerk werd door Jozef II afgestaan aan de kanunniken van Sinte-Veerle, die ze betrokken in April 1784 en er bleven tot 12 Januari 1798, toen ze er door de Fransche republiek werden uitgejaagd. Het gebouw werd verkocht voor 3000 fr. met last het te sloopen aan Karel Manilius, die het werk aanving op 23 December 1798. De predikstoel werd uiteengenomen en overhandigd aan het Gemeentebestuur.

Hij bestond, zoals wij komen te zien, uit mahoniehout: de kuip was versierd met drie gedreven vergulde koperen platen en beneden zat het wit-marmeren beeld van Sint-Lieven. Merken wij vooreerst op, dat het schrijnwerk niet meer van eikenhout was, zooals altijd tot in het midden van de XVIIIe eeuw; de predikstoel van Sint-Baafs, een heerlijk Louis XV gewrocht, is nog van ons nationaal hout, als ik dat zoo noemen mag.

De predikstoel van de Jezuïeten, ten laatste in 1760 uitgevoerd, was zeker nog in Louis XV, 't is dus gedurende de laatste jaren, dat die stijl bij ons in zwang was, dat de voorliefde ontstond voor dat vreemd hout, dat misschien wel kostelijker dan schoon is, vooral voor kerkmeubelen.

De drie halfverheven beeldwerken in de kuip waren niet meer van wit marmer, gelijk in den predikstoel van Sint-Baafs, maar van verguld geslagen koper.

Alleen was het marmer gebleven voor het standbeeld er onder. Wat is er van de verschillende gedeelten van het in 1798 uiteengerukte gewrocht geworden? Men schijnt het volkomen vergeten te hebben en wij achten het daarom nuttig het hier te doen kennen.

Het standbeeld van Sint-Lieven, met licht gebogen knieën, bevindt zich thans in bruikleen, in den zuidelijken arm van den kruisbeuk van Sint-Michielskerk. 't Is een goed gewrocht, dat, afzonderlijk genomen tenminste, het misprijzen van Descamps niet verdient.

De koperen platen worden bewaard in het Museum van Oudheden, Lange Steenstraat. Die aan de voorzijde van de kuip stelt "De genezing van Malchus door Christus" voor; op één van de zijplaten staan de naamletters van Maria, op de andere die van Christus.

Het mahoniehouten schrijnwerk is verdwenen: nooit hebben wij er een spoor van gevonden.

Het is zonderling dat de geheugenis van het voorgaande volkomen was uitgewischt. De laatste catalogus van het Museum van Schoone Kunsten, opgesteld toen de Sint-Lieven niet aan Sint-Michielskerk in bruikleen was toevertrouwd, maakt geen melding van den oorsprong van het beeld. De Potter (Gent, IV, 190) zegt dat het beeld van den predikstoel der Jezuïeten in Sint-Michiels werd geplaatst. Elders (VII, 422) deelt hij mede, dat de fabriek van die kerk den Sint-Lieven aan de stad gaf voor haar museum; elders nog (VII, 411) dat in 1820 het beeld door de stad in leen werd gegeven aan de kerk, maar sedertdien teruggenomen. Wat de drie geslagen platen betreft, de prefect Faipoult in 1806, al erkent hij, dat ze eigendom zijn van de stad, noodigt deze toch uit ze af te staan aan Sint-Martenskerk te Aalst, die zinnens is een nieuwen predikstoel te doen maken en de platen daartoe zou gebruiken. Het Gentsch gemeentebestuur wilde daar niet van hooren. Toen, in 1827, de kerkraad van Sint-Michiels te Gent er ook aan dacht een nieuwen predikstoel te laten maken, vroeg en kreeg hij de platen, maar op uitdrukkelijke erkenning van het eigendomsrecht der stad. Twintig jaren bijna verliepen eer de predikstoel er was. Hij komt uit het werkhuis van Franck, die, al gebruikte hij mahoniehout, heeft willen Gothiek maken, helaas! Gothiek in mahoniehout met halfverheven beeldwerk en standbeelden in marmer! Met dat materiaal moest hij de koperen platen gebruiken en Louis XV maken, maar zou dat beter geweest zijn dan de Gothiek van 1846? Ad. Siret zegt met reden, dat het "een volkomen belachelijk werk is", en hij geeft aan de kerkfabriek den raad "een predikstoel te laten maken, passende bij den tempel en den huidigen "stoel af te staan aan een nieuwe kerk of kapel".

De geslagen platen van den predikstoel van Laurent Delvaux, die waarschijnlijk ook zijn werk zijn, hadden dus den gebrekkigen beeldhouwer Franck niet behaagd, en ze hangen aldus in een glazen kast van ons museum. Waarlijk, 't is met leede oogen, dat wij een kunstwerk zien, dat uit zijn verband is gerukt.

Nooit hebben wij dat meer gevoeld dan voor dit drijfwerk. Dit is des te meer te betreuren, dat vakmannen zelf niet bevroeden waartoe het heeft gediend: de catalogus van het Museum van 1886 zegt dat de platen "uit een ciborium komen".

A. VAN WERVEKE